

Palmira Legurska

(Institute for Bulgarian Language (IBL), Bulgarian Academy of Sciences (BAS))

Aspects of the word order in Bulgarian and Russian (on translation material from a fictional tekst)

Abstract: The subject of research in this work is the problem of changing the word order of the principal parts of the sentence in the course of translation from Russian to Bulgarian. The material is except from L. Leonov's novel "Road to the Ocean" and its translation in Bulgarian by St. Dzamdziev. The choice of this material is determined foremost by the fact that the text reflects the stylistic diversity of speech, both written and oral, stylized colloquial speech, which determines the possibility of analyzing how speech phenomena are functioning in a written text. On the other hand, the St. Dzamdziev's translation is a reliable basis for a comparative analysis of the phenomena in the two languages.

Using the method of contrastive analysis to compare the original text and its translation in Bulgarian helps us to investigate the models of functioning of language units in the process of translation and explication the similarities and differences of compared languages. When analyzing the structure of the constructions in Russian and Bulgarian variants, the author analyses the word order in its grammatical, communicative and stylistic functions in the two languages.

The models of transformations in translation from different languages enables the opportunity to formulate similarities and differences in the word order of the examined parts of the sentence - subject and verbal groups and their parts, various kinds of verbal group, etc.

Палмира Легурска

(София, ИБЕ, БАН)

Аспекти на словоредата в българския и руския език (върху преводен материал от художествен текст)

Увод

Преводът е вид творческа речева дейност, имаща за цел да осъществи езикова комуникация между автора и читателя, който не знае езика на оригинала.

Целта на превода е постигането на същия комуникативен ефект, който се постига и с оригинала (Комисаров 1973: 18-22). При превода се извършва преобразуване на структурата на речевото произведение при запазване на неизменен план на съдържание. Функционално точният превод (който се нарича още и адекватен) изисква не само

идентичност на съдържанието, но и максимално точно предаване на стилистичната и емоционалната окраска на оригинала.

За изучаването на речевата структура при превод е необходимо да се знаят особеностите на речевата структура на текстовете на съпоставяните езици. Важно е между специфичните структурни особености на речта на различни езици да се установят съответствия, свидетелстващи за някакви общи закономерности на съпоставяните езици (Черняховска 1976: 3).

Такъв подход на анализ е оправдан от това, че съпоставката на семантично равнозначни текстове на различни езици дава възможност да се изследват езиковите явления в тяхното функциониране в речта и по този начин да се изведат в процеса на съпоставка частични сходства и разлики на двата езика, които илюстрират степента на тяхната структурна и функционална близост (Васева 2007: 30).

В тази работа се изучават определени словоредни явления и тяхното отразяване при превод от руски на български език. Не се коментират качествата на превода на български език и начините за постигане на адекватност на смисловото съдържание от текста на оригинала в текста на превода.

Анализът се прави върху материал от художествен текст, който отразява стилового многообразие на речта. Анализира се романът на Леонид Леонов „Дорога на океан” (1950) в съпоставка с превода му на български език, направен от Стр. Джамджиев „Път към океана” (София, Народна култура, 1968).

Това произведение илюстрира руската реч от средата на 20. век в стилистичното ѝ разнообразие, което дава възможност да се анализират и съпоставят явленията на словоредата както в писмена, така и стилизирана разговорна реч. Преводът на български език е направен от опитен и талантлив преводач и е надеждна основа за съпоставителен анализ.

Освен това анализът на едно произведение и неговият превод на даден език са добра основа за *корпуснобазиран анализ* (Благоева, Колковска 2011: 9-10). Може да се възрази по принцип, че получените изводи не могат да се абсолютизират. Затова те ще бъдат коригирани и с изучаване на материал от оригинални текстове на български и руски език в следващи работи.

При подготовката на работата е ексцерпиран текстът на романа в съпоставителен план – оригинал и превод, но в работата се използват отделни примери, илюстриращи определено словоредно явление в двата езика. Различните съответствия в български език, принадлежащи към определен тип от руския вариант, са разположени според принципа на намаляващата честотност в превода. При това се използва не точно процентно изразяване на съотношенията в двата езика, а приблизително – в части от цялото¹.

Целта на дадената работа е да се изведат модели на предаване на словоредата при превод от руски на български език в рамките на определен езиков корпус – едно произведение и негов превод на български език.

При извеждането на моделите и създаването на терциум компарационис се използват две еталонни работи, посветени на словоредата: тази на Ковтунова от 1976 г. за руския език и на Е. Георгиева за българския език от 1974 г. Двете изследвания са съотносими по метаезик на анализ – термини и конструкти, които са подходяща основа за използването им при анализ на превода на оригинален текст.

¹ За единица се приемат изказите от определен подтип, например: изходен член на парадигмата на синтагматично неразчленените изказвания и пр.

Словоредът е обект на широко изучаване през 70-те и 80-те години на 20. век. Големият интерес към словоредата в онези години води до това, че в лингвистичната литература, макар че има много изследвания, посветени на него, няма негово единно лингвистично определение. Може да бъдат отделени три отделни интерпретации на въпроса.

1. Под словоред обикновено се разбира *линейното разполагане* на синтактичните части на изречението (Попов 1962: 24, цит. по Георгиева 1974: 23-24).

2. Словоредът е основен фактор за *актуално членение* и това е неговата основна функция (Адамец 1966, цит. по Георгиева 1974: 23-24).

3. Словоредът функционира едновременно на две равнища на структурата на изречението – на равнището на синтактичната структура и на равнището на актуалното членение. По такъв начин се разрешава противоречието в двойната функционалност на словоредата, който изразява както позицията на непосредствено съставлящите структурата на изречението, така и неговата комуникативност (Сиротинина 1965: 6; Ковтунова 1976; Распопов 1970: 29, цит. по Георгиева 1974: 23-24).

В работата се придържам към последната гледна точка.

Езиковата структура и актуалното членение са две свързани езикови явления, намиращи се в определен йерархичен ред с преобладаването на граматичната — (езиковата) структура. Омаловажаването на тази връзка често води в лингвистичната литература до отъждествяването на проблема за словоредата и актуалното членение. Особеностите на словоредата са не само признаци на актуалното членение, но имат едновременно граматична, комуникативна и стилистична функция. Актуалното членение е само функционална особеност на словоредата. Едновременно с това актуалното членение, изразено чрез словоредата, е частен аспект на комуникативното развитие на изречението (Георгиева 1974: 25).

При анализа на явленията по-нататък се придържам към традиционното разграничение на трите функции на словоредата: граматична, комуникативна и стилистична. Тези функции се извеждат върху материал от съпоставянето на двата равнозначни разноезични текста ("Дорога на океан" от Леонид Леонов и превода на български език, направен от Стр. Джамджиев), по-точно се съпоставя словоредът на предикатната група в рамките на простото изречение, но в някои случаи се привличат и по-сложни изказвания (Васева 1978, Легурска 1978).

В *руската лингвистична литература* през втората половина на 20. век се изследва словоредът на отделни части на изречението (Лаптева 1962), актуалното членение на изречението (Распопов 1961, Мелничук 1958). На общите закономерности на словоредата в руския език, неговите функции и особености в различните стилове на речта са посветени работите на И. И. Ковтунова и О. Б. Сиротинина (Ковтунова 1976, Сиротинина 1965). Не са ми известни теоретично значими работи, посветени на словоредата в руската лингвистична школа от по-ново време.

Има отделни изследвания, посветени на съпоставителното изучаване на словоредата във функционално-семантичен аспект в руски и немски език (Фьодоров, Кузнецова, Морозова, Циганова 1961), в руски и английски език (Черняховска 1976, Шевякова 1976) в плана на преводните съответствия на текстовете.

В *българската лингвистична литература* тези въпроси са осветени по-слабо. На проблемите на словоредата в българския език е посветена монографията на Е. Георгиева (Георгиева 1974), в по-ново време (през първите две десетилетия на 21 в.) на въпросите на словоредата на устната реч в българския език е посветена глава от изследването на Й. Тишева (Тишева 2014, също Тишева 2009), в съпоставителен план

на руския и българския език словоредните особености се изследват в работите на А. Градинарова (Градинарова 2010, Иванова, Градинарова 2016).

Екскурс I

Обобщено може да се каже, че в историята на лингвистиката има три етапа в изучаването на словореда.

Комункативен подход

Етапът е свързан с името на френския учен А. Вейл. В съвременната история на лингвистичната наука съществува традиция да се свързва възникването на теорията за актуалното членение на изречението с работата на Вейл за словореда, първото издание на която излиза през 1844 (Даниленко 1990: 82). Авторът интерпретира подлога като част на изречението, който обозначава това, за което се говори в него, а сказуемото като част на изречението, което съобщава нещо за подлога. Подлогът е изходна точка (факт) за изказа, а сказуемото е собствено изказът. В съответствие с това подлогът заема първо място в изречението, а сказуемото – второ. Така се поставя връзката между словоред и актуално членение на изречението (Сатарова 2014). На първо място могат да се окажат и други части на изречението, ако те изпълняват функциите на изходни части на изказа (Даниленко 1990). *Така въпросът за словореда се свързва с актуалното членение.*

Формира се възгледът, че субектната позиция е тематична позиция, а предикатната – рематична.

А. Вейл обяснява основната функция на ремата. Тази функция е в подчертаването на това, което още е неизвестно за слушащия (Даниленко 1990: 88).

Психологически подход

Етапът е свързан с имената Г. Паул, Ф. Ф. Фортунатов, А. М. Пешковски и се нарича *психологически*. Отделя се психологически субект и психологически предикат в психологическото съждение.

Независимо от това, че в този период учението за актуалното членение все още не е било част от граматичните учения, лингвистите осъзнават факта и възприемат позицията, че няма задължително тъждество между формално-граматичния и смисловия (комуникативия) строеж на изречението, с последното те свързват такива явления като словоред, интонация, логическо ударение, учението за второстепенните части.

Функционално-семантичен подход

Етапът се свързва с позициите на В. Матезиус, А. Г. Крушелницка, П. Адамец, Н. П. Распопов за изречението, с т.н. *функционално-граматичен подход* към словореда и актуалното членение на изречението.

Обобщено казано според Н. П. Распопов (Распопов 1961), актуалното членение е пряко свързано с изразяването на целенасочено съобщение, свидетелстващо при това за състоялия се акт на предикация и завършващо с формирането на изречение като комуникативна езикова единица; граматичното членение отразява под формата на

граматични връзки между думите обективно присъщите отношения и връзки между предметите, явленията, признаците и пр.

Обзорът на В. М. Кудашина (Кудашина 2003) възстановява основните стъпки във формирането на *функционало-граматичния подход* основно в руското езикознание. *Разглеждат се проблемите на словоредата във връзка с елементите на словосъчетанието и изречението в литературата по синтаксис.*

За целите на тази работа при анализа на споменатия по-горе руски текст и превода му на български език на преден план излиза акцентът на изследването: моделът при превод от даден език на друг да се определя от характера на езиците, участващи в процеса и във връзка с това по-долу се реферират части от споменатото изследване². Проблемът за *синтактичната роля на частите на изречението* се обсъжда от Н. И. Греч (1840), Ф. И. Буслаев (1859), в Граматика 1954, 1960, О. Б. Сиротинина (1965). Отправна точка за разглеждането на словоредата е от *формата към функциите*. Някои изследователи даже признават, че до 60-те години на 20. век преобладава мнението за свободния словоред в руския език.

Граматичната функция на словоредата се обсъжда в работите на А. А. Шахматов, И. И. Ковтунова, Н. В. Текучева, О. Б. Сиротинина. Те смятат, че словоредът в руския език далеч не е свободен (Сиротинина 1965, Матезиус 1967).

Граматичното членение на изречението обособява *състав на подлога и състав на сказуемото* и се определя от позиционната структура на изречението. Изречението има не само формално, но и смислово членение дотолкова, доколкото комуникативното тегло определя актуалното му членение (терминът е на В.Матезиус). Под АЧ на изречението се разбира особено съотношение между компонентите на неговия състав, вследствие на което съдържащото се в него и преследващо известна цел съобщение се разгръща в определено направление и в определена комуникативна перспектива (Распопов 1970: 98).

Според твърдението на Т. П. Ломтев „в актуализираном предложении темой является та часть предложения, на которую распространяется скрытый вопрос или скрытое отрицание, ремой является та часть его содержания, на которую направлен скрытый вопрос или скрытое отрицание, и она представляет собой ответ на скрытый вопрос” (Ломтев 1972, 210 -211, цит. по Кудашина 2003).

Словоредът се отнася към граматичния начин на актуалното членение. Той е главно граматично средство в езиците с фиксиран словоред, които нямат развита система от флексии, където мястото на думата в изречението се определя от нейната синтактична роля. В езиците с развита система от флексии значително е отслабнала синтактичната функция на словоредата. В тях словоредът е средство за предаване на АЧ на изречението и неговата синтактична принадлежност. Словоредът е един от главните изразители на актуалното членение.

Съвременната лингвистична наука признава АЧ на изречението за негова основна функция особено за руския език (Адамец 1966, Распопов 1961, Ковтунова 1976). Затова изучаването на словоредата и предикативните части на изречението е в тясна взаимовръзка с теорията за АЧ, според която изречението съдържа два компонента: *основа и ядро на изказа*. Основата на изказа е изходният пункт на изказа,

² Кудашина, В.Л. Комуникативные функции порядка синтаксических сегментов в современном русском языке. 2003 Електронен адрес: scienter.online/sintaksis/osveshenie-problemyi-poryadka-sledovaniya-126372.html

често съдържащ вече известна за слушателя информация, ядрото на изказа – това е съобщаване на новата информация, която е в основата на комуникативната задача на изказа и е негова причина.

Термините *тема* и *рема* са на Ковтунова 1969 и др. Съществуват и други термини: *дадено* и *ново* (Крушелницка 1969); *основа* и *предципируема част* (Распопов 1970) и пр.

В. Матезиус смята, че има обективен и субективен словоред (Матезиус 1967: 244-245).

Обективният словоред е движение от известното към неизвестното. Субективният словоред е такъв, при който ядрото предшества основата.

В. Матезиус отделя следните филтри, влияещи на словореда: смислов (главен) фактор, граматичен фактор и момент на ритмичността, който се определя от съчетаването на дълги изречения с кратки, сложни с прости, трудни за произнасяне с леките такива, мелодичен принцип, заключаващ се в това, че необходимостта от определена фонетична линия за създаването на конкретна окраска на произнасяния текст много често изисква определен словоред.

По-нататъшно развитие темата претърпява у Г. А. Золотова, И. И. Ковтунова, Л. М. Лосев, Г. К. Немец, О. Б. Сиротинина, П. Адамец, Ф. Данеш, И. Мистрик, Я. Фирбах. В руската лингвистика терминът АЧ се въвежда от К. Г. Крушелницка (Крушелницка 1969: 98). Тя го нарича смислово членение на изречението, предлага да се въведат термините „дадено” и „ново” вместо „основа” и „ядро”. В нейните работи проблемът за смисловото членение се разглежда като синтактичен и се повдига въпросът за съотнасянето на смисловото и граматичното членение. Според тази авторка подлогът е предимно *дадено* в изречението. Допълнението почти в равна степен е дадено и ново, същото може да се каже и за обстоятелствата за място, време, причина, цел. Такива части на изречението като обстоятелствата за начин на действието и сказуемото носят тежестта на *новото*. *Комуникативната натовареност е тясно свързана с това, какво смислово тегло има определяемата дума* (Крушелницка 1969). По такъв начин при разглеждането на въпроса за словореда не е редно да се говори за такива категории като части на изречението.

И. И. Ковтунова определя актуализацията като приспособяване на синтактичната структура на изречението към конкретната комуникативна цел на даден изказ (Ковтунова 1976: 121). АЧ зависи от причини, външни за дадено изречение, от контекста, речевата ситуация. *Словоредът зависи от целта на изказа*.

Различават се две равнища на синтактично описание и синтактична система на езика: конструктивно-синтактична и комуникативна.

С. Д. Кацнелсон смята, че подлогът – субект е тема на съобщението (Кацнелсон 1972). Позиционната функция за оформяне на субекта е първичната функция на именителния падеж. На косвените падежи в качеството им на първични са присъщи различни семантични функции, обаче на всеки косвен падеж е присъща също и вторична позиционна функция за оформяне на субекта.

И. А. Мартянова отделя при това ред трудности (Мартянова 1988: 142). Преди всичко комуникативно-синтактичните параметри на изречението не трябва да се разглеждат откъснато от неговата конструктивно-синтактична природа. Вторият проблем се състои в това, че анализът на основата на актуалното членение често пречи при построяването на изречението, функциониращо в художествения текст, характерна черта на който е тенденцията към разрушаване на традиционно последователния преход от тема към рема, на изменението на „класическата фраза”. И накрая „темата”

на изречението се определя *не от адресата, а от субекта на речта, авторското членение на текста не винаги съвпада с читателското, което може да бъде обусловено от индивидуално-психическите особености на възприемателя.*

Според В. Б. Касевич терминът „актуално членение” не е особено сполучлив (Касевич 1988: 6). Изследователят смята, че става въпрос за такова членение на изречението, което е актуално за даден контекст, т.е. изречението може да бъде разчленено по различни начини, но в конкретния контекст се реализира само един от тях.

Различават се два процеса – *производство на реч* и *възприемане на реч*, т.е. гледната точка на *говорящия* и на *слушателя*. Отделянето на темата на съобщението е един от първите етапи на семантичното структуриране, т.е. семантиката на изречението (или изказа) се задава преди избора на синтактична структура. Затова от тази гледна точка няма основание да се твърди, че „готовият” синтаксис се модифицира в зависимост от комуникативно-семантичните задачи, определяни от контекста.

От друга страна, при подхода към изречението от гледна точка на актуалното членение не е правомерно да се говори за „лабилна” структура на изречението. Подобно твърдение отразява не *аспектите на речевата дейност, а позицията на лингвиста*, който анализира единично изречение. Доколкото такова изречение е лишено от прозодични характеристики, то може да се третира различно, т.е. в него по различен начин се отделят тема и рема в зависимост от това в рамките на какъв *потенциален контекст то се представя*. При това синтактичната структура на изречението не се изменя, което и създава впечатление за актуалното членение като за нещо, което „се надстройва” върху синтактичната структура (Касевич 1988:84-86).

Екскурс II

В дисертацията си *Aspects of word order in Russian*³, написана на английски език, Е.Д. Калестинова отделя три подхода при изучаването и изследването на словореда.

1. *Функционален подход*, представен в работите на Матезиус 1947, 1964; Фирбах 1964; Адамец 1966, Данеш 1964, в които се определя двучленният състав на изречението – тема и рема. Темата е известната информация в дадена ситуация; ремата е новата, информативна част на изречението (Калестинова 2007: 11). *Развива се идеята за комуникативна динамика*. Според тази идея във всяко изречение има три компонента:

Тема – преход (transition) - рема (отделени още от Фирбах 1964).

Освен това се отбелязва, че комуникативната сила нараства от началото към края на изречението (Vallduvi 1992).

Функционалният подход има значителна роля в развитието на теорията за словореда в руския език като въвежда и развива връзката между дискурсната структура и състоящата се от три части изреченска структура в тема-дискурс – неутрална информация – фокус (Калестинова 2007: 12).

2. *Прагматичен подход*. Основна представителка на този подход е Олга Йокочама (Yokohama 1986, цит по Калестинова 2007: 12)⁴ с опита да се идентифицира

³ Kallestinova, E.D. *Aspects of word order in Russian*. University of Jowa, 2007 – превод: Аспекти на словореда в руския език.

⁴ Yokohama, Olga 1986. *Discourse and word order*. Amsterdam. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

словоредът в структурата на изказа, като се разделя информацията на класове в зависимост от релевантността ѝ към дискурса. Така се формират *четири класа знания* и техните подгрупи, разделени на:

- А. Мрежа на говорещия /а/
- Б. Адресира се към мрежата на слушащия /Б- адресат/.
- С. Наборът от знания на адресат Б.
- Са. Въпросът за темата е актуален.
- Сб. Въпросът, който понастоящем се засяга.

Подраздели на мрежите от знания:

Са споделя Сб

Са споделя /Б-Сб/ (The knowledge present in addressee B's knowledge set but not in the set of B's current concern). Знанията, които се съдържат в знанията на адресат Б, но не и в съвременната тематика на Б.

А споделя /Сб-Б/ (the knowledge outside the addressee B's knowledge set) Знанията извън набора от знания на адресат Б

Ред на редиците от знания в повествователното изречение:

Изреченията започват със знание, което показва интерес от двете страни говорещ-адресат, и завършват със знание извън мрежата от знания на адресата, т.е. със ново знание за адресата.

3. Като трети подход се отделя *структурният* (или формалният).

Всички подходи към структурата се обединяват в това, че словоредът в руски език е детерминиран от дискурсните функции на топика и фокуса, както са кодирани в синтактичните структури.

Отделни аспекти на словореда в съпоставяните езици могат да бъдат намерени в *академичните граматика на руския и българския език* – като част от синтаксиса – Руская граматика 1982, т.2: 110-214; Граматика на съвременния български книжовен език, т.3, 1983: 266-288), които са съотносими по прилагания в тях описателно-функционален метод на изследване.

В аспекта на съпоставката на преводни текстове има изследвания на И. Васева (Васева 1978, Легурска 1978, 1979, 1981, Градинарова 2010, Иванова, Градинарова 2016) за руския и българския език, Я. Бъчваров за славянските езици (Бъчваров 1976, 1985), Т. Сугарева за немския и българския език (Сугарева, Атанасова 1955; вж Васева 1978) и др.

В работата си Иванка Васева (Васева 1978: 169) се спира на: съотношението на *трите функции на словореда* в българския и руския език. Изтъква се, че то е различно: в аналитичния български език, в който доминираща е граматичната функция и значително по-слабо в сравнение с руския е представена стилистичната функция. Господството на граматичната функция на словореда в българския език се проявява не само във фиксираното място на допълнението, но и в компактността на предикатната група, ограничаваща възможностите за разполагане на второстепенните части на изречението, в строго спазване на граматичния словоред в съставното сказуемо, в което почти не се среща инверсия.

В руския език доминираща е комуникативната функция на словореда и ярко е представена свързаната с нея и зависима от нея стилистична функция.

Когато става дума за стилистичната функция на словореда в българския език, се има предвид експресивно-стилистичната функция, т.е. емфатичната или

емоционалната. За разлика от руския език в българския словоредът не се използва за внасяне в текста на стилистически елементи, ако не се смятат редките случаи на използване на инверсия на определението по отношение на определяемото за целите на архаизация на текста.

В руския език имат място две стилистични функции на словореда:

1. Експресивно стилистична и
2. Разговорно-стилистична, с други думи словоредът се реализира в *четири*, не в три функции, както в българския език.

Разговорно-стилистичната функция в руския език се характеризира с две отчетливи норми – тази на писмената книжовна реч и тази на писмената разговорна стилизирана реч. Последните две са представени в текстовете на художествената литература.

В статията на П. Легурска „За мястото на подлога и сказуемото при превод от руски на български език” (Легурска 1978). се извеждат закономерностите при превод от руски на български език в романа на Л. Леонов „Дорога на океан” и превода му на български език, направен от Стр. Джамджиев. Работата е своего рода моделиране на словореда на групата на подлога и групата на сказуемото при превод от единия език на другия, по-точно на преводаческите преобразувания.

Завръщането отново към тази тема в настоящата работа дава възможност чрез разширяване на изследвания корпус от оригинала и превода на български език да се проверят и преформулират направените изводи от един по-начален етап на изследователска опитност на авторката.

В настоящата работа се изучава извадка от 1000 примера от оригиналното произведение на руски език и още толкова изречения от превода на български език.

В отделна статия на авторката са разгледани закономерностите при превод от руски на български език в рамките на съставното именно сказуемо върху материал от същите текстове (Легурска 1981) и на съставното глаголно сказуемо (Легурска 1982).

Самостоятелна статия е посветена на интерференцията при художествен превод от руски на български език в рамките на словореда (Легурска 1979).

В работите си А. Градинарова (Иванова, Градинарова 2015, Градинарова 2010) обобщава направеното при изследването на словореда досега върху материал от руски и български език в съпоставителен план. Авторката разширява анализа върху нов материал главно от художествени текстове в двата езика.

Тя допуска за руския език, че като синтетичен език той има относително свободен словоред. Мярката на тази свобода обаче не е еднаква за различните писмени и разговорни стилове, определя се също от актуалното членение на изказа, кодирането на определена синтактична позиция, изразяването на емоционално-експресивни значения, ритмизацията на речта и пр.

Системата на словореда в българския език се формира в съответствие със структурните ограничения, които произтичат от една от основните черти на българския език – именния аналитизъм. Словоредът в българския език е частично свободен. Фиксирани са главно позициите на местоименията и глаголните клитики, въпросителните думи, наречията в групите на наречията и прилагателните. В значителна степен са закрепени позициите и на групите съществителни. В глаголните групи словоредът се характеризира с най-голяма свобода (Пенчев 1998: 190-191, цит. по Градинарова 2015: 479).

А. Градинарова се спира на позициите на прякото допълнение в руския и българския език, на подлога и сказуемото, на компонентите на съставното сказуемо, на обстоятелството за начин на действие.

Обобщено може да се каже, че в работите на трите авторки – И. Васева, П. Легурска и А. Градинарова се осъществява *функционално семантичният подход* към словоредните явления в руския и българския език върху материал и от преводи.

На *прагматичния аспект на словореда в българския език* са посветени работите на Й. Тишева (Тишева 2004, 2009, 2014).

Една от отличителните черти на съвременния български език е свързана с важната роля на граматическите категории при изразяването на комуникативно-прагматичните особености на изказването. Наред с прагматичната натовареност на морфологичните значения, в българския език функционира и система от синтактични средства за представяне на информационната структура на изказването – неговият топик и фокус.

Частите на изказването с различна информативна стойност (стара: нова информация) обикновено се маркират с *фонологични средства*, например *интонационно*. В българския език топикът и фокусът се представят и чрез специализирани синтактични конструкции и модели, които функционират като средства за означаване на информационната структура паралелно с прозодичните средства. Като основен немаркиран словореден модел на простото изречение в българския език се определя подреждането *подлог – сказуемо – допълнение /SVO/* (вж. например Георгиева 1974). Има редица основания, свързани със словореда на разговорната реч и в диалектите, поради които този модел може да се нарече не основен, а по-скоро изходен, начален – в реалната речева комуникация се реализират негови варианти или трансформации.

Промените по отношение на основния модел са подчинени на определени ограничения, свързани със синтактичната (фразова) структура или с изграждането на дискурса. Словоредът е едно от основните средства за означаване на елементите с различна прагматична функция. Идеите за актуалното членение на изречението (теморемната структура) и приложението им към анализа на българското просто изречение са едно от доказателствата за зависимостта на словореда, за регулирането му от информативната натовареност на синтактичните елементи (Тишева 2009: 244).

В материалите на световния лингвистичен атлас (Дрир, Хаспелмат 2013) словоредните особености на българския и руския език се отнасят към доминантния модел SVO.

И така словоредът функционира едновременно на две равнища на изреченската структура – на равнището на синтактичната структура и на равнището на актуалното членение, като изпълнява при това три функции: граматична, актуална и стилистична. На равнището на синтактичната структура словоредът се проявява в граматичната си функция, в синтактичната връзка между частите на изречението (Георгиева 1974: 28). На граматичната функция на словореда съответства определена йерархия на последователно синтактично членене на изречението на синтактични групи, тези групи – на съставящите ги компоненти (Ковтунова 1976: 12). В този случай става дума за граматично (синтактично) членение на изречението. От тази гледна точка изречението се дели на група на подлога (подлог с всички зависими от него думи) и група на сказуемото (сказуемо с всички зависими от него думи). От своя страна тези групи се делят на съставящите ги компоненти на словосъчетанията. Взаимното разполагане на групите на подлога и сказуемото се определя от комуникативните задачи на

изречението; взаимното разполагане на съставлящите компоненти вътре в определена група се определя от характера на синтактичните отношения между тях (Ковтунова 1976: 63). Граматичното членение се определя от количеството и състава на частите на изречението, техния комуникативен пълнеж, а също и от лексикалното им изразяване (Георгиева 1974: 31).

Граматичното членение и граматичният словоред са основни съставлящи на езиковата комуникация. От друга страна, граматичното членение е база за актуалното членение, негова предпоставка.

В зависимост от взаимодействието на граматичната и актуалната структура на изречението в даден контекст се изменя и комуникативното натоварване на частите на изречението, степента на тяхната комуникативна наситеност, т.е. възниква актуално членение на изречението. По определение актуалното членение на изречението е неговата организация с цел да бъде предадена актуална информация (Адамец 1966: 19). На това равнище словоредът се проявява в комуникативната си функция, като при това отделя най-значимата в информационно отношение част на изречението (ремата) и най-малко значимата част (темата). Темата е предмет на съобщението, а ремата включва основното съдържание на съобщението и е комуникативен център на изказа (Ковтунова 1976: 7). Актуалното членение зависи от синтактичната структура на изказа, изразена в последователността на значимите единици, зависимостта им от контекста, от лексикалния състав на частите на изречението и неговата граматична функция, ограничаващи актуалното членение в известни условия.

Актуалното членение се осъществява не само със средствата на словоредата: в руския език, също и с интонация и лексикално-граматични средства; в българския – с интонация, лексикално-граматични средства и членна форма (Георгиева 1974: 33).

В тази работа предмет на внимание е влиянието на словоредата върху комуникативната структура на изречението; другите средства на актуално членение се привличат само за обяснение в тези ситуации, когато те се проявяват задължително.

Граматичната и комуникативната функция на словоредата са взаимнозависими. При съвпадането на групата на подлога с темата и групата на сказуемото с ремата става дума за съответствие на актуалното членение на граматичното (Васева 1978:162-163).

Ако темата не съпада с групата на подлога и ремата с групата на сказуемото, то актуалното членение се различава от граматичното. Измененията на равнището на актуалното членение са продиктувани от правилата на синтактичната структура на изречението. Задължителността на тази промяна е свидетелство за това, че словоредът на равнището на граматичната структура не е смислоразличително средство (словоредът не различава граматичните категории), а на равнището на актуално членение словоредът е такова средство (Ковтунова 1976: 14-158).

Стилистичната функция е следствие на комуникативната функция на словоредата. Тя се проявява главно в публицистиката и художествената литература и се изразява в обратното разполагане на информативните части на изказа или се внасят черти на разговорен или книжен стил в контекста (Васева 1978: 165).

След тези предварителни най-общи разсъждения преминавам към разглеждането на нормите на граматичния, комуникативния и стилистичния словоред в руския и българския език.

Все още има възглед, че словоредът в руския език е свободен (Гвоздев 1961: 17). Но както отбелязва О.В.Сиротинина, въпреки широко разпространеното мнение за свободния словоред в руския език, все пак нормите за разполагане на думите са предмет на изследване и анализ (Сиротинина 1965: 4). Представата, че словоредът в

руски език е свободен води до явни грешки при превода от руски език. Най-общо може да се формулира тезата, че в руския език няма свободен словоред, но неговата зависимост е по-слаба в сравнение с езиците с т.н. твърд словоред, тъй като функциите му не са само граматични.

В съвременната лингвистика не всички учени признават съществуването на граматична функция на словореда в славянските езици, тъй като граматичното членение в тях се извършва от формите на думите (Данеш 1962). Наистина флективността в руския език дава възможност да се променя словоредът в изречението в зависимост от актуалното му членение, но това не пречи на граматичната значимост на словореда (Сиротинина 1965: 4). В това отношение са прави О. А. Лаптева, Е. М. Галкина-Федорук и др. (Лаптева 1962, Галкина-Федорук 1957), които смятат, че словоредът в руския език има граматична функция. Тя се проявява не само в строгата норма на разполагане на съюзите, предлозите, съюзните думи, взаимното разполагане на главните части на изречението в пряката реч, с еднаквите форми на подлога и сказуемото, в словореда на подлога и допълнението в случаите на тяхното формално неразличаване (Сиротинина 1965: 4). Граматичната функция на словореда се проявява и при организацията на словореда в словосъчетанията (Грамматика 1960, т.2: 659).

Отликата на словореда в руския език в сравнение с българския се състои не в отсъствието на граматична функция на словореда в руския език, а в това, че в руския език основни функции на словореда са както граматичната, така и комуникативната функция. Комуникативната и граматичната функция на словореда обикновено действат едновременно и не са в противоречие помежду си. Граматичната функция особено бележи тези части на изречението, които образуват словосъчетание (например, определяемо – определение, сказуемо – пряко допълнение, съставно именно и съставно глаголно сказуемо). Тези части на изречението са в най-висока степен нормирани по отношение на словореда. Разполагането на другите части на изречението (главните, обстоятелствата, косвените допълнения) в голяма степен зависи от комуникативната структура на изречението. Затова тяхното разполагане е по-свободно (Сиротинина 1962: 6-7).

Основният модел на граматичния словоред в руския и българския език е поставянето на подлога и сказуемото в началото на изречението и постпозиция на сказуемото по отношение на подлога. При актуалното членение подлогът и сказуемото като правило влизат в различни комуникативни групи: подлогът в – темата, сказуемото – в ремата, и доколкото в стилистично неутрална книжовна реч темата предшества ремата (фразовото ударение се намира в края на изречението), изказът се разгръща от известното към неизвестното, то и в двата езика тази позиция на подлога се определя както граматично, така и комуникативно (Грамматика на руския език 1960: т.2: 659).

Прието е да се мисли, че препозицията на подлога е задължителна при формалното неразличаване на подлога и сказуемото (Сын – школьник), на подлога и допълнението (Мать любит дочь), на сказуемото – именно прилагателно, употребено без глаголна връзка (Ден ясный), при инфинитивно изречение (поехать на север – его мечта) (Грамматика 1960, т.2: 659).

Граматичната зависимост на сказуемото от подлога и независимостта на подлога най-ярко се проявяват при препозитивно разполагане на подлога. Граматично определена вероятностна закрепеност на тази позиция съществува, но обикновено тя не се осъзнава от носителите на даден език вследствие на формалното и семантичното различаване на частите на изречението. Това се смята за норма, а не за строга граматична определеност. Затова разполагането на главните части на изречението в

руския език зависи от комуникативния състав на изречението (Сиротинина 1965: 95-96).

Според нормите в българския език подлогът в тематична позиция се намира в началото на изречението (Георгиева 1974: 39) и има членна форма (Иванчев 1957:499). Към тематичните признаци на групата на подлога в българския език се отнася контекстната зависимост, началната позиция в изречението, ниската информативна натовареност и наличие на членна форма или показателни местоимения с подобна функция. Ако подлогът влиза в ремата, то той се употребява без членна форма или с думите един, някакъв, изпълняващи функция на неопределителен член в българския език. Към рематичните признаци на подлога се отнасят също крайната позиция в изказа и някои рематизатори като отрицание, и, само. Същите признаци с изключение на членната форма се наблюдават и в руския език (Васева 1978: 163-164).

В българския и руския език трите функции на словоредата – граматична, комуникативна и стилистична – са представени в различна степен. Най-съществени разлики се наблюдават в рамките на стилистичната функция на словоредата. В българския език тази функция се ограничава в рамките на случаите с актуално стилистичен словоред. В тези случаи не съществува ярко противопоставяне, което да даде възможност да се говори за разговорен и книжовен вариант на словоредата – (изключение правят случаите с удвоено допълнение в българския език, характерни за разговорната реч - Васева 1978: 165).

В руския език основна стилистична функция е внасянето на елементи от друг стил и особено на разговорна реч в писмената, тъй като в книжовния руски език се разграничават две норми: на книжовно кодифицираната реч и на разговорната реч. На тази основа в художествената литература широко се използва разговорен словоред като средство за стилизация на текста. Тази разлика става причина за закономерни промени на словоредата при превод от руски език на български.

В тази работа ще разгледам само онези формално-граматични преобразования на речевата структура, които са свързани с предаването от единия език в другия на компонентите на актуалното членение на изказа: запазването или изменението на компонентите на смислово членение, запазването или изменението на тяхната синтактична оформеност.

При това лексикалните възможности за преобразуване на текста не са предмет на внимание. Предстои да се изясни, съществува ли зависимост в промяната на словоредата и синтактичните преобразувания от необходимостта да се запазят в превода компонентите на актуалното членение неизменни (актуалното членение остава непроменено, тъй като е компонент от съдържателната структура на текста) (Черняховска 1976: 5).

Изказът като форма на организация на изречението с даден синтактичен състав за отделните ситуации може да се обобщи и да се говори за модели, по които от синтактичните компоненти на изречението се строят изкази. Изказът, разглеждан от гледна точка на актуалното членение, е единица на самостоятелно равнище на езиковата система – равнището на актуалното членение (Ковтунова 1976: 31). Един от формалните средства за неговата организация е словоредът.

Изказът съществува в синтагматични и парадигматични отношения с другите изкази в свързания текст. Синтагматичната зависимост се изразява в това, че мястото на темата и ремата на всеки изказ се определя от *комуникативната задача*, която на свой ред се определя от *условията на контекста*. Изкази с обща семантична структура и формално различаващи се по взаимното разполагане на компонентите на тази

структура, образуват помежду си парадигматични отношения. Разликата между изказите, влизащи в една и съща парадигма, се състои в различния тип актуално членение. Последното се определя от характера на синтагматичните отношения на дадения изказ с предшестващите го изкази (Ковтунова 1976: 34-36).

В работата се извежда парадигмата на изказите в оригиналния текст – руския – и се съпоставят съответствията им в езика на превода – българския.

Извеждането на модели на преобразуване при превод от руски на български език както на базата на разноезични текстове, така и на основата на по-обширен материал от оригинални текстове на български и руски език, дава възможност да бъдат формулирани прилики и отлики в словоредата на изследваните части на изречението – подлог и сказуемо, глаголно и именно сказуемо и частите им.

И. И. Ковтунова отбелязва, че изреченията с определен синтактичен състав образуват парадигма на изказите, чиито членове в съдържателен план се различават по характера на актуалното членение, а в план на израза – по словоредата и интонационната структура (Ковтунова 1976: 47). Според класификацията на И. И. Ковтунова, която приемам, парадигмата на изказите с определен синтактичен състав включва *синтагматично зависими* и *синтагматично независими* изкази. Изходен член на парадигмата са синтагматично независимите изкази, в реда на компонентите на които отсъства контекстуална обусловеност и в които актуалното членение съвпада с граматичното (синтактичното). В тях групата на подлога-тема заема препозитивна позиция по отношение на групата на сказуемото-рема (Ковтунова 1976: 41, 151).

Синтагматично зависими са тези изказвания, в които актуалното членение се различава от граматичното и словоредът на компонентите на които се определя от контекста. В тях групата на сказуемото-тема предшества групата на подлога-рема (Ковтунова 1976: 154).

Според класификацията на П. Адамец (Адамец 1966: 26) при определянето на състава на темата и ремата се задава *въпрос към дадения изказ. Тази част от информацията, която се съдържа във въпроса, се отнася към темата на изказа, а информацията, отговаряща на въпросителната дума, се отнася към ремата*. П. Адамец съставя своя класификация на изказите според типа актуална информация, като използва въпроси, формулирани по-рано от Ш. Бали (Бали 1955).

Пълен диктален въпрос: Какво става? Какво се случва? Въпросът е насочен към *цялото съдържание на изказа* и в съответствие с това отговорът се състои от цялото съдържание на изказа.

Частичен диктален въпрос – отнася се към *частите* на съдържащата се в изказа информация. Другата нейна част е известна.

Пълен модален въпрос, при който е известен целият факт, но не е известно съответства ли той на действителността. Въпросът съдържа целият факт.

Частичен модален въпрос – изразява съмнение в реалността на част от факта.

При използването на тези въпроси може да се отбележи, че синтактично независимите изкази отговарят на пълен диктален въпрос, а синтактично зависимите на частичен диктален и частичен модален въпрос (Ковтунова 1976: 41).

Към тези критерии се придържам при класифицирането на изказите от руския текст – романът „Дорога на океан” от Л.Леонов. Освен това парадигмата на изказа се изгражда с отчитането на синтактичния състав. Това предполага, че всеки член на определена синтактична конфигурация се изразява с определена част на речта.

На базата на всичко казано може да се състави обща схема на следващото изложение.

А. Изречения с просто глаголно сказуемо.

I. Синтагматично независими изкази.

1.1. Изходен член на парадигмата. При определянето на вариантите на това равнище се отчита взаимодействието на комуникативната и граматичната функция на словореда.

1.2. Експресивно-стилистичен член на парадигмата.

1.3. Разговорно-стилистичен член на парадигмата. При анализа на промените в словореда на тези две равнища се отчита преобладаването на стилистичната функция на словореда над неговата граматична функция.

II. Неразчленени изказвания /изказвания с нулева тема/.

2.1. Изходен член на парадигмата.

2.2. Експресивно-стилистичен вариант.

2.3. Разговорно-стилистичен вариант.

III. Синтагматично зависими изкази.

3.1. Изходен член на парадигмата.

3.2. Експресивно-стилистичен и разговорно-стилистичен вариант.

3.3. Неразчленени синтагматично зависими изкази.

Б. Изречения със съставно именно сказуемо.

Изречения с препозиция на подлога.

а/ стилистично неутрален вариант;

б/ стилистично разговорен вариант.

Изречения с постпозиция на подлога.

а/ стилистично неутрален вариант.

б/ стилистично експресивен и стилистично разговорен вариант.

В. Изречения със съставно глаголно сказуемо.

1. Изходен член на парадигмата.

2. Актуализирани варианти на словореда.

3. Експресивно стилистичен вариант.

4. Разговорно-стилистичен вариант.

Тази схема на изследването може да се смята за подходящ **терциум компарационис** при съпоставката на оригинала на руски език и превода на български. Схемата е и подходящ композиционен похват за по-нататъшното изложение.

РЕФЕРИРАНА ЛИТЕРАТУРА (увод):

Адамец, П. Порядок слов в современном русском языке. Прага, 1966.

Васева, И. К вопросу о функциях порядка слов в болгарском и русском языках. –В: Славистични изследвания, 4, София, Наука и изкуство, 1978, 161-170.

Балли, Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Пер. с франц. яз. Москва, 1955.

Бъчваров, Я. Словоредът като средство за граматично изразяване в славянските езици. –В: Славистични изследвания. София, 1973.

Бъчваров, Я. За някои особености на словореда в българския и белоруския език. –В: Бюлетин за съпоставително изследване на българския език с други езици, 5, 1975.

Гвоздев, А.Н. Современный русский язык синтаксис. Издание МГУ, 1957.

- Гвоздев, А.Н. Современный русский литературный язык. Москва, 1961.
- Георгиева, Е. Словоред на простото изречение в българския език. София, Издателство на БАН, 1974.
- Грамматика на българския книжовен език. Т. 3, Синтаксис, София, 1989. Словоред, 266-288.
- Градинарова, А. Словорасположение в русском и болгарском языках: позиции подлежащего и сказуемого. – Acta Linguistica, 2010, 1, 54-70.
- Грамматика русского языка. Издание АН СССР, Москва, 1960, Т. 2, ч.1.
- Данеш, Ф. К вопросу о порядке слов в славянских языках. – IV международный съезд славистов. Материалы дискуссии. Т. 2, М., АН СССР, 1962.
- Dryer, M.S. Order of Subject, Object and Verb. – In: Dryer, M.S., Haspelmath, M. (eds.). The World Atlas of Language Structure Online. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, 2013. <http://wals.info/c>
- Иванова, Е.Ю., Градинарова, А.А. Синтаксическая система болгарского языка на фоне русского. Языки славянской культуры. М., , 626 с. Гл. Словоред, с. 520.
- Иванчев, Св. Наблюдения върху употребата на члена в българския език. Български език, 1957, 6.
- Kallestinova, E.D. Aspects of word order in Russian. Dissertation, 2007, University of Iowa, 304 pp.
- Кудашина, В.Л. Коммуникативные функции порядка синтаксических сегментов и вопросы культуры. Северо Кавказский государственный технический университет, Невинномысский технологический институт, 2003, 193 с.
- Ковтунова, И.И. Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение предложения. Москва, Наука, 1976.
- Комиссаров, В.Н. Слово о переводе. Москва, ИМО, 1973, 18-22.
- Лаптева, О.А. Расположение одиночного качественного прилагательного в составе атрибутивного словосочетания в русских текстах XI-XVII в. Канд. Дисс., Москва, 1962.
- Легурска, П. За мястото на подлога и сказуемого при превод от руски на български език. Български език, 1978, 3, 228-233.
- Легурска, П. Некоторые замечания о порядке компонентов составного именного сказуемого при переводе с русского языка на болгарский. –В: Исследование русского языка в сопоставлении с болгарским. София, МНП НИИРЕЛ, 1981, 117-125.
- Легурска, П. Интерференция при художественном переводе на уровне словорасположения. –В: Болгарская русистика, 1979, N5, 82-84.
- Попов, К. Съвременен български език. Синтаксис. София, 1962.
- Распопов, И.П. Строение простого предложения в современном русском языке. Москва, 1970.
- Распопов, И.П. Актуальное членение предложения, Уфа, 1961.
- Русская грамматика. Т. 2. Синтаксис. Издателство “Наука”, М., 1987 /гл. Порядок слов, 2128-2189/.
- Русская разговорная речь. Москва, Издание АН СССР, 1973, 330-402.
- Сиротинина, О.В. Порядок слов в русском языке. Саратов, 1965.
- Сугарева, Т., В. Атанасова. Немска граматика. Наука и изкуство, 1955.
- Федоров, И.В., И.Н. Кузнецова, Е.Н. Морозова, И.А. Цыганова. Немецко-русские языковые параллели. Москва, 1961.
- Черняковская, Л.А. Перевод и смысловая структура. Москва, 1976.
- Шевякова, В.Е. Актуальное членение предложения. Москва, Наука, 1976.

Глава 1. ИЗРЕЧЕНИЯ С ПРОСТО ГЛАГОЛНО СКАЗУЕМО

За разграничаването на синтагматично зависими и независими изкази в работата се използва система от въпроси, за които споменах (гл. 1., с.14). Видът на въпроса служи за критерий, определящ състава на темата и ремата и парадигматичните свойства на изказа. „Най-неутрално, най-основно за една или друга лексикално-синтактична структура е такова актуално членение, при което всички компоненти се обединят в комплексно ядро (рема – П.Л.), а компонентите, за които няма условия за подобно обединяване, се намират в основата на изказа (тема – П.Л.). Най-неутрален, обикновен, немаркиран ще бъде такъв словоред, който съответства на такова актуално членение при поставяне на фразовото ударение върху последната дума на изречението (Адамец 1966: 42). Такива изкази отговарят на пълнен диктален въпрос и се отнасят към разряда на синтагматично независимите изкази.

СИНТАГМАТИЧНО НЕЗАВИСИМИ ИЗКАЗИ

Синтактично независимите изкази са контекстуално независими и в тях актуалният словоред съвпада с граматичния (Ковтунова 1976: 150-151/).

А. В изходния член на парадигмата подлогът-тема предшества сказуемото-рема:

П/т/ - С /р/

Вече отбелязах, че обикновено подлогът и сказуемото влизат в различни комуникативни групи: подлогът – в темата, сказуемото – в ремата; при това се има предвид стилистично неутрална книжовна реч. За тематични признаци на подлога като член на парадигмата ще се смятат: началната позиция в изречението и ниската комуникативна натовареност на смисловата група.

Преди да пристъпя към сравнение на явлението в двата езика – руския и българския, ще напомня, че при превод е необходимо да се запазят компонентите на информационната структура на изказа без промяна: със средствата на преводния език да се акцентира онова, което се подчертава в текста на оригинала, и да се остави в сянка онова, което от комуникативна гледна точка е несъществено (Васева 1978: 169-170).

Основният модел на граматичен словоред и в двата езика – руския и българския, е поставянето на подлога в началото на изречението и постпозиция на сказуемото. Изходният член на парадигмата на синтагматично независимите изкази отговаря на този модел на словоред, при който актуалното членение съвпада с граматичното. Според терминологията на Е.Георгиева, такъв словоред може да се нарече актуално-граматичен (Георгиева 1974: 71).

Синтагматично независими изкази с подлог – съществително име.

Този тип изкази отговаря на пълния диктален въпрос „Какво става?“. Подлогът-тема може да обозначава и дадено, и ново. По-често преобладава тема – дадено. В руския език подобни изкази имат висока честота (Ковтунова 1976: 151). Разреждът е характерен и за българския език и се характеризира с преобладаващи граматични функции (Георгиева 1974: 39).

а/ При превод от руски на български език на изкази от този тип не се забелязват значителни преобразования. От всички примери, включени в извадката, техният дял е 3/5.

При контактното разполагане на подлога-тема и сказуемото-рема в руския вариант в превода на български език не се наблюдават трансформации.

Например:

Образ озорной беловласой Дариньки// зарождается там /537/ - Образът на палавата светлоруса Даринка// се заражда в него /560/; Беседа с другом// не возвращает молодости /3/ - Беседата със стар приятел// не възвръща младостта/5/; Совещение// превратилось в беглый перекрестный допрос /4/ - Съвещанието// се превърна в бърз кръстоносен разпит /6/.

Когато подлогът-тема от руския вариант и сказуемото-рема се разполагат дистантно, българският вариант запазва също дистантното разполагане, ако между главните части на изречението се вмята определение или обстоятелство за време, изразено с наречие. Например:

Сестры// и прежде не ладили /275/ - Сестрите// и по-рано не се разбираха /289/; Папироса его// догорела /324/ - Цигарата му//догоря /340/; Непрочная слава осквернителя домашних очагов// увядала /101/ - Нетрайната му слава като осквернител на домашните огнища//вехнеше /107/.

Понякога в оригинала се наблюдава контактното разполагане на подлога и сказуемото, в превода на български език между главните части се вметва допълнение. Това явление може да се обясни с това, че в българския език прякото допълнение, изразено чрез местоимение в кратка форма, е енклитика и предшества сказуемото:

И вдруг тяжелое и страшное любопытство// схватило ее /547/ - И изведнъж някакво тежко, страшно любопитство// я обхвана /571/, Новая эра// мнилась ему лишь бесчестной и бестолковой суетней надежд /73/ - Новата ера// му се струваше само някаква безчестна и безсмислена суетня на невежи /79/.

В други случаи в българския вариант между главните части се вклинява определение, изразено с лично местоимение в кратка форма, което се съдържа имплицитно в руския текст:

И опять воображение// рисовало Зямку /514/ - И пак въображението му// рисуваше Зямка /536/.

Срещат се и такива случаи, когато зависимата от сказуемото словоформа (обстоятелство за начин на действието) разкъсва подлога и сказуемото в превода на български език. И. И. Ковтунова отбелязва (Ковтунова 1976: 66), че в руския език в глаголните съчетания наречието на –о, -е предшества глагола, другите наречия заемат постпозитивна позиция. В българския език такива закономерности не се отбелязват и затова наречието може произволно да заменя мястото си. Например:

Курилов// раздумчиво вертел карандаш /5/ - Курилов// повъртя замислено молива /7/, но Курилов// повторил вслух это могущественное слово/6/ - Курилов// гласно повтори тая могъща дума /8/.

Във всички приведени примери до тук се среща следното отношение между тема и рема: дадено – ново, и това е идеален случай на съответствие на синтактичното членение на актуалното (Ковтунова 1976: 152). Даденото намира израз в лексикалния състав на подлога: обикновено е изразен от съществително име, собствено или

нарицателно, назоваващо лице или предмет. Подлогът-дадено е свързан и със семантичната му структура: семантично излишни елементи на изречението, които нямат информативна роля, влизат в състава на даденото-подлог. Идеята за дадено произтича както от предшестващия контекст, така и от очевидността на конситуацията (Ковтунова 1976: 42).

В анализирания пример се среща и отношение ново-ново, илюстриращо случаи на максимална конситуативна независимост, например: *Дорожные руководители// собрались у вагона /3/ - Ръководителите по линията// са се събрали пред вагона /5/*. Тук не само темата, но и ремата обозначава ново. Това изместване между тема и дадено не довежда до никакви формални различия в превода и тясно се присъединява към първия тип отношения, тъй като е възможна различна степен на конситуативна обусловеност: даденото може да бъде назовано в предшестващия контекст или да се предопределя по един или друг начин от конситуацията.

Среща се също отношение между темата и ремата – дадено-дадено, когато изказът отговаря на пълния модален въпрос, например:

Он склонил голову на бочок. Брови его// нахмурились /24/ - Той сведе глава на една страна и се ослуша. Веждите му// се смръщица /27/.

б/ В 1/5 част от примерите на синтагматично независими изкази на изходния член на парадигмата са случаи, при които моделът П/т/ - С/р/ на руския вариант се сменя в българския: С/т/ - П/р/. Промяната може да се свърже с лексикалното значение на глагола, което е сигнал за обратен словоред на главните части на изречението в българския език. Примери: *Впереди лихой ногойской лавины легкий ветерок// стлался по траве /392/ - Пред смелата ногойска равнина се стелел// лек ветрец по тревата /410/; Предельная ясность//установилась в его мыслях/398/ - В мислите му настъпи// пределна яснота /417/; Значит, начальник// не зря высидел двое суток на станции/415/ - Не току-тъй беше престоял//значи// началникът/ две деноношия на гарата /8/*. В българския език глаголи със значение на наличие, проява, поява са в първа позиция на изказа като регулярна нормативна разновидност (Георгиева 1974: 39). Това обяснява преобразуването в текста на превода, за руския език такъв словоред не е характерен.

в/ В 1/5 част от синтагматично независимите изкази от този тип при превод на български език се наблюдават конверсивни промени.

Например:

Когда-то необыкновенный успех у женщин// сопровождал его гастрольные поездки /101/ - Гастролните му пътувания// бяха съпроводени някога от необикновен успех сред жените /107/, Изредка улыбка// шевелила седоватые, такие водопадные усы /48/ – Сивеещите и някак водопадни мустаци// помръдваха в усмивка /6/.

В дадените примери става замяна на подлога от руския вариант с допълнение в българския. Подлогът е изразен от неодоушевано съществително. Присъединявам се към мнението на М. А. Аполонова (Аполонова 1973), според което съществителни, не обозначаващи деятел, в съчетание с глаголи за действие създават от безличната по смисъл конструкция лична. Обаче все пак е трудно да се говори за закономерност, засягаща подлога, като се базираме само на актуалното членение (Брилева 1976). В примерите направлението на действието се изменя така, че то по смисъл се насочва именно в тази смислова група, която в руския вариант е деятел. Трансформацията се извършва лесно, ако в преводния текст се използва конверсивно действие, противоположно на действието в руския вариант. Когато се изменя направлението на

действието, обектът на действие се превръща в субект и фактически, и формален; формалният подлог от руския вариант се превръща в обект на действието – допълнение в българския.

Синтагматично независими изкази с подлог-тема, изразен с лично местоимение.

В този случай словоредът в руския език има морфологична определеност: местоименият подлог често е комуникативно незначим и затова заема тематична позиция; фонетично той се слива с предшестващата дума и се превръща в енклитика (Сиротинина 1965: 98). При превода на български език комуникативно незначимият подлог не променя своето място или във връзка със своята незначителност се изпуска. Например:

Утром он// поехал к Марине - На сутринта той// се запъти към Марина /215/; Расставаясь с книгами, // он как бы раздевался и сам /532/ - Като се разделяше с книгите, // той сякаш се разсъбличаше /555/; Должно быть, он// понадеялся на память, раз не записал фамилии смельчака/5/ - Разчиташе, изглежда, на паметта си, // щом не записа името на храбреца /7/.

Дадените примери показват, че в тях принципът на семантичния словоред съответства на граматичното оформяне на изречението: там, където информативно незначимият подлог-тема отговаря на пълен модален въпрос, при превода на български език словоредът се запазва, а също и местоименият подлог

(Он вышел из театра – Вышел ли он из театра? - Излязъл ли е той от театъра?); ако подлогът отговаря на пълен диктален въпрос, то местоименият подлог се изпуска *(Он понадеялся на его безрассудство – Что произошло? – Какво се случи? – Разчиташе на неговото безразсъдство).*

В първия случай е важно, извършил ли е субектът действието, подлогът не се изпуска; във втория случай е важно, извършено ли е действието, субектът на действието се затъмнява и затова подлогът се изпуска.

Като особен случай може да изведе онези изкази с местоименен подлог-тема, сказуемост-рема на които се изразява с глагол за статично положение на предмета или лицето в пространството. Семантичната тежест на такъв глагол в изказа не е голяма, както и неговата комуникативна натовареност. Едновременно с това обаче местоименият подлог има незначително информативно тегло. Това довежда до превод на български език, в който подлогът и сказуемостта често си сменят местата или подлогът изобщо се изпуска. Трансформацията позволява да се съсредоточи вниманието на следващите подлога смислови групи, уточняващи словоредата и в сравнение с комуникативната натовареност на тези групи, комуникативната натовареност на сказуемостта е малка, например:

Она стояла, как небольшой растерявшийся ребенок /138/ - Тя стоеше като голямо дете /146/; Так они шли, наугад, с сосредоточенным, даже фанатическим упованием/389/ - Така вървели, напосоки, със съсредоточена, фанатична дори упоритост /408/.

Б. Експресивно-стилистичен вариант на независимите изкази

Словоредът в експресивните изкази, разчленени на тема и рема, губят своите релевантни свойства: чрез словоредата не се различават компонентите на актуалното членение, нарушава се началното разполагане на темата и крайното на ремата. В този разред изкази присъства само *интонационен* показател на актуалното членение –

ударение на ремата. Темата не само не се отделя, но обратно, информационно се прикрива (Ковтунова 1976: 128). Говорещият прибегва до експресивни изкази в тези случаи, когато се стреми да скрие темата, притежаваща незначително информативно тегло. Темата в експресивните изкази обикновено обозначава дадено, назовано в предшестващия контекст (Ковтунова 1976: 151).

Различителен фактор в тези изкази е смисловият и стилистичният контекст. В редица случаи различителна сила придобива семантиката на думите, съставлящи изказа. Например за различаването на експресивните изкази, съдържащи подлог – име съществително, значение придобива показването на връзката с контекстно постпозитивния подлог и неговата даденост. Дадеността в този случай може да се обозначи с показателно местоимение. При липсата на подобно отпращане принадлежността към темата на постпозитивния подлог се установява на фона на повече или по-малко широк контекст (Ковтунова 1976: 129-130).

И така моделът на експресивно стилистичния член на парадигмата представя сказуемо-рема, носещо *фразовото ударение*, което предшества подлога-тема:
С/р/ -- П/т/.

1. При превод от руски на български език на изкази от експресивно-стилистичен тип в ½ от изследваните примери словоредът се запазва без промяна. При това граматичната функция на словоредата се преплита с неговата стилистична функция. Моделът в езика на превода се изразява по следния начин:

С/р/ - П/т/

Например:

*За тонкой перегородкой подслушивает каждое движение// муж /317/ -
Зад тънката преграда подслушва всяко тяхно движение// мъжът ѝ
/319/; Славилась там// пивная под названием Красный Восток /363/ - Там
се славеше// прочутата пивница Красний Восток /380/; Роль оркестра
изображал// все тот же Скурятников /367/ - Ролята на оркестър
играеше// пак Скурятников /384/; Жарко топят // бабушка Махуб /384/ -
Силно е напалила печката// тая баба Махуб /367/, И кроме того, юношу
слушали// товарищи/342/ - И освен това сега го слушаха// другарите му
/358/; Провожали Курилова// борщинские березы/423/ - Изпратиха го//
борщинските брези /443/; Но не вставало// убитое божество /440/ - Но
не вдигаше на крака// убитото божество/ 460/, Тревогу поднял//
диспечер /440/ Тревога вдигна// диспечерът /461/; В прихожей
разговаривают// двое глухих /173/ - В антрето разговарят// двамата
глухи /183/; Значит, не порвались// связи /182/ - Значи, не са се скъсали//
връзките /193/; Непримиримо и дико глядели// эти все еще не потухшие
глаза /71/ - Диво, непримиримо гледаха// тия все още неугаснали очи /76/.*

От дадените примери се вижда, че словоредът на руския изказ се запазва и в българския превод, тъй като и българският език има възможност да запазва експресията чрез средствата на словоредата. Въпреки че подлогът променя своята обичайна позиция, от начална – в постпозиция на сказуемото, запазва тематичността си и дадеността си с помощта на пълната членна форма, показателното местоимение – **този, такъв** (определеността на темата произтича от условията на контекста или конситуацията). Синтактичната обусловеност на началната позиция на подлога в българския език се предава в преводния текст с морфологичните признаци на актуалното членение – членна форма и показателно местоимение. Тези факти са доказателство за това, че там, където е възможно, преводачът трябва да запазва словоредата с цел да запази

информационната структура на изказа на оригинала, като ползва при това всички средства на езика на превода. Например:

Но все още не отвыкли руки /466/ се превежда така: Но тези ръце все още не искаха да отвикнат/487/, вместо Но все още не бяха отвикнали тия ръце. Емфатичният словоред в случая се усилва от фразовото ударение, което пада на сказуемото-рема.

2. В 1/3 от примерите на този разред са случаите на експресивно стилистични изказвания, при чийто превод на български език с цел да се запази в максимална степен актуалният словоред смисловите групи на българския вариант променят синтактичното си оформяне, като се запазва при това словоредът на оригинала. Наблюдава се превръщане на руския подлог тема в косвено допълнение в българския текст и допълнението рема от руския текст в подлог в българския текст.

Остатки слов смывает// сон /318/ - Останалите му думи// се отмиват от съня /334/; Пересыпкина владела// странная затея /392/ - Пересипкин// бил обладан от странна идея /411/; Недобитое белыми добивали// голод и сыпняк /132/ - Недоубитото от белите //беше доубивано от глада и петнистия тиф /141/; Старика давно томило// это подозрение /158/ - Старецът// отдавна се измъчваше от подозрение /167/.

От дадените примери могат да се изведат следните трансформации:

Рус.ез. /Д + С/р – Пт

Бълг. ез. П/т/ - /С+Д/ р

Както беше посочено, разполагането на смисловите групи се запазва, но се изменя синтактичното оформяне: подлогът от руския вариант се превръща в косвено допълнение, влизащо в състава на ремата в българския вариант; допълнението-рема от руския вариант се превръща в подлог-тема в българския; сказуемото-рема не променя своите позиции и комуникативно тегло, като променя граматичното си значение – невъзвратният глагол се заменя с възвратен. Вижда се, че допълнението, формален субект на действието, в превода може да се превърне във фактически субект; при това направлението на действието се променя така, че по смисъл то да бъде насочено към смисловата група, която в руския вариант е деятел, т.е. използва се конверсия (Апресян 1967:251). Когато се сменя посоката на действието, обектът се превръща в субект на действието – и фактически, и формален, и по такъв начин българското изречение започва с тематичен подлог (като при това руският формален подлог се превръща в българския вариант във формален и фактически обект). Компонентите на информационната структура на изказа запазват своята позиция при превод, изменя се синтактичната им форма. Противоречие между граматичния принцип за построяване на изречението и изискванията на семантичното словоразполагане няма. На практика изказът от експресивно-стилистичен се е превърнал в неутрално стилистичен. Словоредът възстановява различителната си сила, интонацията не е средство за актуално членение, т.е. възстановява се нарушената ритмико-интонационна структура на изказа.

3. Срещат се и такива случаи (1/6 част от примерите), когато моделът на експресивно стилистичен изказ при превод на български език коренно променя структурата си.

рус. С/р/ - П/т/-- бълг. П /т/ - С/р/

Изказите от българския вариант стават синтагматично независими от неутрално стилистичен тип. Снема се допълнителната роля на актуализация на ремата от

фразовото ударение и се възстановява различителната функция на словоредата. Например:

Но замыкался// этот круг /225/ - Но кръгът// се затваряше /237/; Не достигали// порывы ветра /419/ - Поривите на вятъра// не достигаха /439/; Но кланялися земно// старухи /99/ А бабичките се кланяха/106/ И точно давил// этот взгляд /136/ - И сякаш този негов поглед// подтискаше /144/.

4. Най-накрая се наблюдава незначително количество експресивни изкази от този тип, в чийто руски вариант подлогът-тема се изразява с именно словосъчетание. Сказуемостта-рема при разгръщането на изказа разкъсва двата члена на словосъчетанието. При превода на български език инверсията в словоредата се губи, както и експресията, създавана от разделянето на именното словосъчетание. Това се предизвиква от синтактични ограничения в езика на превода: в българския вариант членовете на именното словосъчетание винаги се разполагат контактно.

Например:

К этому сроку документов скопилось множество /374/ - До това време се бяха насъбрали непосилно множество документи.

5. За различаване на експресивните изкази, построени на основата на изречения с подлог – лично местоимение, придобива значение факторът за показване на връзка с контекста на постпозитивния подлог и неговата даденост. Ако подлогът е изразен с местоимение, неговата принадлежност към темата повече или по-малко е очевидна: вероятността личното местоимение да бъде във функция на рема е малка. В този случай се предполага, че това е експресивен изказ с инверсия на подлога-тема и сказуемостта-рема (Ковтунова 1976: 128-129).

При превод на български език инверсията се запазва само в следните случаи:

Так хрипел он /452/ - Така хрипеше той /475/; И не запоздалую радость к устеремскому благороднику испытала она теперь /330/ - И не някаква закъсняла благодарност към устеремския градинар изпитваше тя сега /345/.

Поради ниската комуникативна натовареност на подлога-тема, изразен с лично местоимение, често в преводния текст той се изпуска (1/2 от случаите):

В обнимку тащились они от сугроба к сугробу /452/ - Мъкнеха се прегърнати от прясна в прясна /473/; Так играл он в прятки сам с собою /274/ - Така си играеше на криеница сам със себе си /288/; Так вот и обогащались они под шумок так называемой освободительной реформы /378/- Ето как са се обогатявали тихомълком по времето на тъй наречената освободителна реформа /396/; По-видимому брился он перед поездкой /429/ - Изглежда преди тръгването се беше бръснал /449/.

В 1/2 от всички анализирани примери стилистичният словоред на руския вариант се премахва и се възстановява неутрален словоред на синтагматично независим изказ. Например:

Как будто среди особого великанского племени провел он свою жизнь /416/ - Сякаш той беше прекарал живота си сред някакво особено, великанско племе /436/; Вдобавок сидел он в предпоследнем ряду /558/ - Освен това той седял на предпоследния ред /581/; Теперь, пожалуй, даже маленькую жалость испытал он к этому верзиле /491/ - Може би сега той чувствуваше дори някаква жалост към глупавия дангалак /513/. Уединенность стационарной жизни скрашивал он, мобилизуя местные

средства /425/ – Той си правеше по-поносима усамотеността на тукашния живот, като мобилизираше местни средства /445/.

В. Разговорно-стилистичен вариант на парадигмата

Съществени разлики между руския и българския език има в стилистичните функции на словоредата. В българския език тя се ограничава с експресивна функция (т.н. емфатичен словоред). В руския език основна стилистична функция на словоредата се смята внасянето на особености от друг стил и преди всичко елементи на разговорност в писмената реч (Сиротинина 1965: 155). В съвременния руски език ярко се разграничават две норми на словоред – на книжовната и разговорната реч. На това основание в художествената литература се използват конструкции, носещи стилистичните белези на разговорна реч, с помощта на които отделните части на дадено произведение се стилизират като разговорни.

Предмет на изследване в тази част ще бъдат чертите на словоредата на стилизирана разговорна реч и трансформациите им при превод на български език в синтагматично независими изкази.

О. А. Лаптева определя две функции на словоредата в разговорната реч (Лаптева 1976: 205):

а/ функция за изразяване на актуалното членение, състояща се в оформянето на комуникативните центрове на изказите, по-важният от които заема препозитивно положение, ако няма препятствия от страна на граматичната функция на словоредата.

б/ функция на актуалното членение да се граматикализира на фона на типизираните конструкции на разговорната реч. Тя става равноценна на функцията на синтактично средство.

По този начин словоредът в разговорната реч има две основни функции: изразява актуалното членение в съответствие с по-свободния характер на разполагане на отделните смислови части в изреченията на руски език и е един от формалните елементи на типизираните конструкции. И в двете функции се съблюдават два принципа:

Стремеж към препозитивно разполагане на информативно по-значимия член.

На добавяне в края на изказа на информативно малкозначимия член, отсъстващ в първоначалните комуникативни установки на изказа (Лаптева 1976: 184).

Всичко това създава специфика на разговорната реч, променя мястото ѝ в системата на синтактичните средства в сравнение с книжовната система, повишава степента на граматичност на нейния словоред и като резултат създава съществени разлики на словоредата в книжовния език, от една страна, и стилизирано-разговорния, от друга.

По-долу се разглеждат такива конструкции, които редовно се използват в художествената реч като стилистично средство и служат само като стилистични сигнали за разговорност, без да възпроизвеждат последната фотографски.

Диалогичността на разговорната реч води до това, че комуникативният състав на изречението, изразен интонационно, влияе на словоредата в значително по-малка степен. Основен фактор, определящ мястото на главните части на изречението, е граматичният (Ковтунова 1976: 132-138).

В по-нататъшното изложение се анализират конструкции, използвани *при имитация на диалогичен и устен разказ*, в несобствено пряка реч, в повествование,

ориентирано в една или друга степен към устната реч, строящо се във формата на вътрешно възприятие на събитията и фактите.

О. Б. Сиротинина отбелязва, че изказите с постпозиция на подлога-тема и препозицията на сказуемото-рема са типични в текстове, стилизирани разговорно. Това се обяснява не само с изнасянето напред на второстепенни части на изречението, свързани със сказуемото, но и с комуникативната незначимост на подлога (Сиротинина 1965: 99). Подобен словоред в руския език изпълнява едновременно две функции: комуникативна и разговорно-стилистична, при това контактната постпозиция на подлога подчертава неговата информативна непълноценност (Васева 1978).

1. В $\frac{1}{2}$ от анализирания примери при превода на изказите на български език словоредът на руския вариант се превръща в актуално-граматичен: тематичният подлог предшества сказуемото рема. Трансформацията е свързана с факта, че за българския език обратният словоред на главните части на изречението не създава разговорна стилизация на текста. Например:

Грабят его иностранцы /510/ - Чужденците го грабят /533/; Спуталась моя Зоська с агрономом одним /334/ - Моята Зоска заживя с един агроном /350/; Вам открыли это люди /312/ - Хората ви го откриха /327/; Плохо или дела у немца /610/ - Работите на немца вървели много лошо /533/; Иногда поднимаются и мертвые /277/ - Понякога и мъртвите се надигат /291/.

Обратният словоред на главните части на изречението могат да бъдат запазени в българския вариант само в случай, че особено се подчертава комуникативното тегло на сказуемото: *Тебя спасло неустовство твое /348/ - Тебе те спаси твоята бясна енергия /348/; Стараются татаре-то /339/ - Стараят се татарчугите /315/; Словом допрыгался мой папаня /553/ - С една дума доскачал моят татко /577/.*

2. Често разликата в стилистичните функции на словоредата е причина за закономерни конверсивни преобразования при превод от руски на български език ($\frac{1}{3}$ от примерите).

а/ подлогът на руския вариант, който е формален субект, се превръща в пряко допълнение в българския вариант, фактически обект; допълнението от руския вариант, формален обект, става подлог в българския вариант, фактически субект; глаголет променя формата си от пасивна в активна. При това в превода смисловите групи запазват позициите си, но се загубва разговорно стилистичната окраска.

Все это длился великий твой обман /343/ - Продължаваш великата си измама /365/; А то еще встретился мне тот офицерчик /489/ - А тия дни срещнах онова офицерче /490/.

б/ разновидност на първата конверсивна замяна е конверсивът: подлог от руския вариант – косвено допълнение в българския вариант. Например:

Его, видимо, все еще преследовали образы /535/ - Както изглежда, той все още беше преследван от образи /559/; Так завелся собственный бог в черномазом королевстве /513/ - Така мургавото кралство се снабди със собствен бог /535/.

Подлог от руския вариант се заменя от обстоятелство в българския:

Знаешь, у каждого бывали такие проруби /535/ - Знаеш, всеки е попадал в такива дупки /558/.

3. В ексцерпирания материал преобладават случаите, когато комуникативно незначим подлог от руския вариант, изразен с лично местоимение, по функция енклитика, в превода на български език се изпуска:

А конец придумал я сам /510/ - А края измислих сам /532/; А занимал я такие должности /551/ - Заемал съм тия длъжности /575/; Решился я тогда на рискованное дело/323/ - Та реших се тогава на риск /338/; Вознал я его в осинку под самый обушок /324/ - Забих я в тополата до тъпото /340/; Был я в бороде, тощой /324/ - А тогава бях с брада, мършав /339/.

Често в превода на мястото на разговорно-стилистичния словоред се появява актуално-граматичен: *Лежит она на спине /324/ - А тя лежи на гръб /339/.*

Там, където непременно е нужно да се подчертае сказуемото рема от руския изказ, в българския превод се запазва словоредът на оригинала, като се превръща тематичният подлог, изразен с лично местоимение, в енклитика:

Устали мы с Павлом /263/ - Уморихме се ние с Павел /276/; Смотри, зарежут они тебя /266/ - Внимавай, ще те заколят те тебе /280/; И вот несу я их сквозь дым /433/ - Нося го аз през дима /453/; Вяну я у тебя, Павел /264/ - Вяхна при тебе аз, Павел /278/.

И така когато за целите на стилизирането на текста като разговорен в руския оригинал комуникативно незначимият подлог тема се разполага в контактна постпозиция по отношение на сказуемото (граматичният словоред отстъпва на актуалния), в българския текст се трансформира в актуално граматичен словоред. Понякога комуникативната незначителност на местоимения подлог се предава с това, че подлогът се изпуска или става енклитика. Разговорно стилистичната функция на словоредата от оригинала обикновено или остава неизразена или се предава със средствата на лексикално-фразеологичното равнище (напр., *Не умеешь ты с народом /265/ - Пък и ти не умееш с народа /279/; Ух, как много похоронил он за одну ночь /447/ - Ух, що нещо погребя той за една ноц* (в официалния превод с. 468 словоредът на главните части се изменя: *той погребя*, без да се отчита, че разговорността на оригинала вече е предадена от фразеологични средства).

4. В руските разговорни контексти се наблюдава тенденция за дистантното разполагане на главните части на изречението. Контактността на частите на предикативната група съобщава за комуникативната незначимост на едината от тях, а дистантността обратно е средство за актуализация (Сиротинина 1965: 103). В българския език преобладава контактното разполагане на главните части; то не е сигнал за комуникативна непълноценност на постпозитивния член (Васева 1978). Затова на мястото на дистантно разположението подлог и сказуемо от руския текст в българския превод се наблюдава актуално граматичен, стилистично неутрален словоред с контактното разположени главни части на изречението. Изключваме случаите на дистантно разполагане на предикатната група с удвоено допълнение в българския език (Васева 1978).

Ако между подлога и сказуемото от руския вариант се вклиняват второстепенни части на изречението, причастни и деепричастни конструкции, в превода на български език словоредът се трансформира и се възстановява контактността на главните части, а второстепенните се разполагат в зависимост от своето комуникативно тегло и граматични връзки (Васева 1978). В ексцерпираниите примери преобладават случаи, в които подлогът и сказуемото се разделят от а/ допълнение или б/ обстоятелство.

а/ И ты же не за социализм борешься /349/ - Та нали не за социализъм се борих ти /366/; Он мне про свою лопочет /323/ - Той ще ми забърбори за неговите си /338/; Мне сообщил о твоём возвращении этот твой Тютчев /469/ - За пристигането ти ми

съобщил този твой Тютчев /491/; А запал тебе в голову наш чердачный разговор /468/ - В ума ти е останал нашият тавански разговор /490/.

б/ Ко мне ребята с большим доверием относятся /404/ - Към мене всички деца се отнасят с голямо доверие /423/; Поражает в улицах количество небритых /163/ - По улиците поразява броят на небръснатите /172/; Под конец отвел нас по назначению один добрый человек /322/ - Накрая един добър човек ни отведе, където трябва /338/; Давайте теперь и вы /425/ - Хайде сега влезте и вие /444/.

И така съществена разлика между руския и българския език е ярко представената контактност на предикатната група в българския език, която се определя от ограничения от граматичен ред.

НЕРАЗЧЛЕНЕНИ ИЗКАЗИ (С НУЛЕВА ТЕМА)

В руския книжовен език съществува тип неразчленени изкази, в които няма място изходното съобщение. Следователно това са изкази, представляващи комплексна рема с „нулева” тема. Както отбелязва И. И. Ковтунова, неразчленените изкази съдържат съобщение за съществуване, наличие, възникване на явленията и фактите от действителността, разглеждани като единно цяло (Ковтунова 1976: 47-48). Те се образуват на основата на едносъставни и двусъставни изречения. Норма на стилистично неутралния неразчленен изказ е препозитивното място на сказуемото по отношение на подлога (Томашевски 1959: 271-272, цит. по Ковтунова 1976: 48).

Ако изобразим графично, се получава:

/С + П//, където // е знак за комплексна рема.

Интересни са наблюденията на Б. В. Томашевски, който изобщо не се е занимавал с въпросите за актуалното членение: „Едва ли могат да се смятат за инверсии такива случаи, когато подлогът и сказуемото изразяват нещо неразложимо, като че ли едно понятие. И ето, когато съществува такова неразложимо понятие, глаголът се изнася напред” (преводът е мой – П. Л. Томашевски 1959: 272; цит. по Ковтунова 1976: 49).

Неразчленените изкази принадлежат на синтагматично независимите изкази. Те обикновено изразяват ново съобщение и тяхната контекстуална обусловеност почти отсъства (Ковтунова 1976: 49). Неразчленените изкази отговарят единствено на пълен диктален въпрос: *Какво става?*, за разлика от синтагматично независимите, които отговарят на въпрос към субстантивния компонент от общ характер (Ковтунова 1976: 49). Последният въпрос говори за семантична членимост на изказа, която липсва в рязката на неразчленените изкази.

Неразчленените изкази обикновено въвеждат в контекста ново лице или предмет; във връзка с това сказуемото в тях се изразява с глаголи за статично състояние, наличие, съществуване, фази на прехода от едно състояние в друго (Ковтунова 1976: 49). Тези глаголи притежават незначителна комуникативна тежест, образуват със съществителното име семантико-синтактично единство (Ковтунова 1976: 49), каквото глаголите с конкретна семантика не образуват. В дадения случай би могло да се говори за влиянието на лексико-семантичната структура на изречението на неговото актуално членение. Значението на глагола – за битие, наличие, присъствие, проява – има за следствие тясната семантична връзка на глагола със съществителното.

П. Адамец отбелязва (Адамец 1966: 51), че между подлога и сказуемото в дадения тип изкази, се наблюдава известна семантична свързаност или обусловеност. След всеки глагол от дадения клас може да следва определено множество от съществителни, семантично в по-голяма или по-малка степен произтичащи от неговата семантика. Например, след ... *настъпать* – *зима, весна, день, ночь, момент, этап* и пр. Подлогът в тези случаи фактически задължително попълва глагола. Такава семантична свързаност и взаимна определеност прави възможно сливането на тези две части на изречението в един компонент на актуалното членение – комплексно ядро. Ако глаголят с процесуално значение попада в изречения с комплексно ядро /С + П/, в него се появява отънък за наличие, присъствие, поява, място. Употребен в други изречения, където не е обединен с подлога в комплексно ядро, има отънък за действие, процес. Например: *Моторы гудели* и *Гудели моторы*.

В българския език съществува тип неразчленени изкази, при които взаимното положение на подлога и сказуемото се определя лексикално-семантично. Отделят се следните случаи (Георгиева 1974: 39).

а/ когато сказуемото се изразява с глагол за наличие, проява, поява;

б/ при някои фазови глаголи;

в/ когато глаголят променя своето значение от присъствие, наличие и пр. към експлициране на процесуалността, актуалната информация на български език се диференцира в зависимост от употребата на членна форма и не зависи от условията на актуалното членение, от принадлежността на компонентите към темата или ремата или само към ремата.

1. Изходен член на парадигмата

В неутрално неразчленения изказ сказуемото предшества подлога, при това и двата члена на предикатната група влизат в ремата. От гледна точка на акцентологията тези изкази образуват един речев акт и се отличават с неутралност на интонацията (Ковтунова 1976: 153). Потенциалната пауза според мнението на П. Адамец (Адамец 1966: 52) в тях отсъства.

а/ най-голямо количество в рамките на изучавания материал (2/3 от примерите) са изказите, в които при превода от руски на български език словоредът не се променя. В тях граматичната функция на словоредата напълно съответства на комуникативната. Затова обикновено при превод трансформации не се наблюдават, компонентите на изказите не сменят позициите си, както и синтактичното си оформяне. Например:

Начиналась вьюга, первая вьюга той зимы /170/ – Започваше виелица, първата виелица тази зима /181/; Зазвонил телефон /217/ - Зазвъня телефонът /228/; Еще существовали бродячие группы, остатки военного коммунизма /95/ - Тогава още съществуваха скитащи групи, остатъци от военния комунизъм /102/; Росла полукружиями клочковатая борода /17/ - В два полукръга растеше сплъстената брада /19/; Произошел отлом головки рельса /7/ – Била се счупила релсова глава /9/; Между вагонов бродили тучные куры /6/ - Между вагоните сновяха тлъсти кокошки /8/; Громко треснул осколок под его ногой /61/ - Под краката му изхрущя късче порцелан /66/; Скрипели колеса. Пели оцелевшие петухи /37/ - Навън скърцаха колела. Кукуригаха оцелели петли /41/.

Както се вижда от примерите словоредът на руския вариант се запазва в български. Подлогът и сказуемото влизат в ремата. При това подлогът се употребява с

непълна членна форма в повечето случаи, но понякога се среща и подлог-рема с пълна членна форма. Последното е свидетелство за това, че пълната членна форма не е само тематизиращо средство (Иванчев 1957: 499). В отделни примери в преводния текст се използват глаголи с по-широка семантика в сравнение с конкретното значение на глагола в оригинала. Фактът съдейства за запазването в българския вариант на изкази от същия семантичен ред, както и в руския език *Бродили тучные куры* /6/ - *Сновяха тлъсти кокошки* /8/; *Висела карта страны* /38/ - *Беше окачена карта на страната* /42/.

б/ второ място по честота (1/3 от примерите заемат изказите, в които при превода от руски на български език словоредът се променя: моделът С + П се трансформира в П + С. Например:

Отшатнулся нищий /212/ *Някакъв просяк се отдръпна назад* /223/; *Своим чередом шла зима* /201/ - *Зимата си вървеше* /213/; *Чадила отвалившаяся головня* /152/ - *Една търкулната главня пуши настрана* /161/, *Пошатывались какие-то уютные старички, выпившие по случаю первопутка* /141/ - *Някакви симпатични старчета, пийнали по случай първия сняг, позалитат из пътя* /150/; *Качалось репье, загримированное под хризантемы* /132/- *Репеи се поклащат, гримирани като хризантеми* /140/, *Танцевали избушки, политые сахаром* /142/ - *Танцуват къщурки, засипани със захар* /150/; *Падают снежинки* /144/ - *Снежинките плавно падат* /152/, *Жаркий и пыльный, остывал ветер* /31/ - *Вятърът се охлаждаше, горещ и пращен* /34/.

Изглежда вероятно, че в българския вариант семантиката на глагола се трансформира от изразяване на наличие и проява към експликация на процесуалност. В българския език според мнението на Е.Георгиева (Георгиева 1974: 40) случаите от типа *Свири оркестър*, *Оркестър свири* – диференцират значението за присъствие в сравнение със значението за процесуалност в зависимост от употребата на членна форма на съществителното – *Оркестърът засвири*, *Засвири оркестърът* – и не зависят от условията на актуалното членение и от принадлежността на отделни компоненти към темата и ремата или само към ремата.

Следователно преводът в български на изкази от типа *Шла зима – Зимата си вървеше*, може да бъдат определени като трансформация на българския изказ от неразчленен в синтагматично независим с подлог-тема и сказуемо-рема. Маркер на това е употребата в българския вариант на пълна членна форма.

В случаи като *Отшатнулся нищий – Някакъв просяк се отдръпна*, българският вариант също се отнася към синтагматично назависимите изкази с тази разлика, че семантиката на глагола-сказуемо запазва битийността и имплицира процесуалността на действието. Това се сигнализира в текста с употребата на неопределена членна форма или неопределени местоимения (от типа *някакъв, един*).

2. Експресивно стилистичен вариант на неразчленените изкази

Неразчленените изкази на този вариант се характеризират с препозиция на подлога и постпозиция на сказуемото (и двата компонента влизат в рематичната комуникативна група) (Ковтунова 1976: 154). На експресивно стилистичното равнище е релевантна единствено *интонацията* и двата компонента – подлогът и сказуемото – влизат в една и съща комуникативна група (т.е. тук няма необходимост да бъдат

различавани темата и ремата). В тази работа фразовото ударение като фактор различаващ темата и ремата не е предмет на внимание.

а/ 1/3 от примерите на този вариант са случаите, в които при превод на български език са запазва словоредът на главните части на руския изказ. В руския език стилистичната функция на словореда като разновидност на комуникативната съответства на неговата граматична функция. Даденото съответствие се подкрепя от лексикално-семантичен фактор: глаголт, изразяващ сказуемото, има битийно значение. Въпреки че на пръв поглед словоредът остава непроменен, бих могла да изкажа съображението, че при превода на български език се извършват съществени семантико-синтактични размествания. От една страна изказът в български се трансформира от неразчленен в синтагматично независим с подлог-тема и сказуемо-рема. При това подлогът – дадено е подчертан от членната форма. Експресивността, създавана от обратния словоред в руския вариант, напълно се сменя при превода на български език. Това изместване от друга страна се дължи и на изместване на семантиката на глагола-сказуемо – от изразяващ битийност към изразяване на процесуалност, което променя и синтактичния характер на изказа, като го превръща в синтагматично членим с подлог – дадено, тема и сказуемо – ново, рема. Дадеността на подлога се подчертава и от пълната членна форма. Експресивността, създавана от обратния словоред на частите на изречението в руския вариант, напълно се сменя при превода на български език. За трансформацията от друга страна съдейства също така изместването в семантиката на глагола – от битийно значение към изразявана процесуалност, което променя синтактичния характер на изказа, като го превръща в синтагматично членим с подлог – дадено, тема, и сказуемо – ново, рема. Такова членение в българския език е типично за синтагматично независимите изкази и не носи стилистична окраска. Например:

Последняя опасность миновала /555/ - Последната опасност// минаваше /579/; Сезон кончался /102/ - Сезонът// завършваше /108/; Губы ее бледнели /220/ - Устните ѝ// пребледняха /232/; Тут гармошка заиграла /137/ - Сега хармоничката// засвири /146/; Оголенные деревья шевелились /104/ - Оголените дървета// покляцаха клони /111/; Деревья торчат, как обугленные /273/ - Дърветата// стърчат като овъглени /287/; Трубка начальника гасла/5/ - Лулата на началника// гаснеше /7/; Поход начался /293/ - Походът започна /307/; Сухопутный натиск в Азии усилился /299/ - Сухопътният натиск в Азия// се засили /314/.

б/ В 1/3 от примерите, в които словоредът от този разред експресивни изкази при превод на български език се трансформира от стилистично оцветен в стилистично неутрален, например:

Собаки топчут /158/ - Обикаляха кучета /167/; Почтительная тишина стояла /107/ - Владееше почтителна тишина /114/ И такая неистовая властность была в ее порыве /453/ - И в нейния порив имаше такава неудържима властност /475/; Семеро вошли, толкаясь в узком проходе /4/ - Блъскайки се в тесния проход, влязоха седмина /58/.

Макар че въпросът за неразчленените изкази в българската лингвистична литература не е обсъждан, смятам за уместно да отбележа, че стилистично маркираният вариант на синтагматично неразчленените изкази не може да се предаде в българския език със средствата на словореда. Допускането произтича от ограничения материал на

настоящото изследване и затова изводът може да се смята за вероятен. В процеса на анализа на примерите в оригиналния текст и превода установих, че в българския материал на мястото на експресивно неразчленимия изказ от руския текст се реализира синтагматично независим членен изказ и се възстановява неутралният словоред на неразчлениния изказ. Следователно и в двата случая в изследваните примери стилистичната окраска на оригинала не се предава. Не са открити също и случаи, в които окраската да бъде компенсирана от други езикови средства в същия или по-широк лингвистичен контекст.

От казаното до тук за неразчленените изкази може да се направи извод, че при превод от руски на български език на неутралните варианти различителна сила в плана на актуалното членение има словоредът; при превод на експресивни варианти словоредът губи релевантната си функция, но и интонацията от своя страна не придобива такава, тъй като и двата компонента на предикативната група – подлогът и сказуемото – влизат в една и съща комуникативна група – ремата. Затова трансформациите при превод на това равнище може да бъдат обяснени единствено с взаимодействието на лексикално-семантични и синтактични фактори в изказа, проявяващи се в българския материал.

3. Разговорно-стилистичен вариант на неразчленените изкази

Вече отбелязах, че за разговорната реч е характерно изнасяне в препозитивна позиция на главния информативен член на изказа. Това е характерно за неразчленените изкази: подлогът като първи компонент на ремата се изнася напред; сказуемото, изразено с глагол за екзистенциално действие следва след него. С подобно разполагане на главните части на изречението в руския език се създава разговорна окраска на изказа. За българския език не е типично създаване на разговорна окраска на текста за сметка на промяната на словоредата на подлога и сказуемото на неразчленените изкази. Затова при превод на български език на мястото на стилистично разговорен словоред се появява неутрален словоред. Последното е свидетелство за това, че в българския език разговорно-стилистичната функция на словоредата не се предава:

Вы же видите, метель начинается /405/ - Нали виждате, започва виелица /424/, Такие утопленницы бывают: немножко полные и с зеленоватыми глазами /403/ - Такива са понякога удавничките: малко пълни и със зеленикави очи /423/, У меня товарищ был: цветущий мужчина /460/ - Имах аз един приятел: мъж в разцвета на силите си /481/.

В предишния параграф отбелязах, че в българския език не се предава стилистично-експресивната функция на словоредата в разряда на неразчленените изкази. Не се предава също и разговорно-стилистичната окраска на оригинала, създавана от словоредата. Следователно на базата на изложените и обсъдени примери, може да се направи извод, че честите трансформации на неразчленените изкази при превод от руски на български език са предизвикани от невъзможността да се отрази стилистичната – експресивна и разговорна – функция на словоредата в руския език със средствата на словоредата в българския вариант.

СИНТАГМАТИЧНО ЗАВИСИМИ ИЗКАЗИ

Изкази, в които редът на компонентите на актуалното членение се отличава от синтактичното членение, които са тясно свързани с контекста, тъй като в тях темата

задължително обозначава нещо известно от предишния контекст, се наричат синтагматично зависими (Ковтунова 1976: 38). Те отговарят на частичен диктален или частичен модален въпрос (Ковтунова 1976: 154).

Изходен член на парадигмата

Изходният член на парадигмата на синтагматично зависимите изкази образуват модел със сказуемо-тема, разположена препозитивно по отношение на подлога-рема:

С /т/ - П /р/

Изказите отговарят на въпроси: Кой извършва даденото действие? Или кой изпитва дадено състояние (частичен диктален въпрос). Дали даденото лице извършва действието (частичен модален въпрос) (Ковтунова 1976: 154).

Синтагматично зависимите изкази със сказуемо-тема и подлог-рема имат ниска честота в руския език, тъй като функцията на единствена тема за спрегаемата форма на глагола е нехарактерна (Ковтунова 1976: 90). Количеството конситуации, даващи възможност на глагола да стане тема, а съществителното име рема, е ограничено, защото рядко даденото е действие, а новото – деятел или носител на действието.

Сказуемото тема на синтагматично зависимите изкази непременно обозначава нещо дадено, произтичащо от контекста или от очевидността на конситуациите. Подлогът рема обикновено се подчертава от специални частици-рема-издатели – **и**, **только** или неопределително местоимение (Ковтунова 1976: 154).

а/ най-честият случай при превод от руски език на български (1/2 от анализирания примери) е този, в който са запазва словоредът на руския вариант в българския. Известно е също, че в българския език граматичната функция, при която словоредът доминира и се изразява във фиксираност на подлога в начална позиция и постпозиция на сказуемото. Но независимо от преобладаването на граматичната функция на словоред в българския език се проявява и неговата комуникативна функция, като по този начин се постига точен превод и пълно отразяване на комуникативната структура на оригинала. Например:

Он спрыгнул с бронепоезда и бежал в ночь. По нему стреляли// свои же/56/ - Той скоочи от бронирания влак и побягна в нощта. По него стреляха // и своите /62/; Он был дерзок сегодня. Повидимому, его пригнала сюда// какая-то очередная сенсация /201/- Днес той беше дързък. Очевидно, го беше довела тук//нак някаква сенсация /212/; Внезапно девочка засмеялась на какое-то занятное движение Гашина. Следом за ребенком развеселились// и взрослые /566/ - Неочаквано момиченцето се засмя на някакво забавно движение на Гашин. След детето се развеселиха и възрастните/579/, Крепко сжимая край стола, Глеб ждал завершительного удара. Ждали его// и остальные /555/ - Стиснал здраво края на масата, Глеб очакваше заключителния удар. Чакаха го// и останалите /579/, Сюда резко заходят с девушкой. И вот уже скалится из угла// хулиганская стайка /364/ - Тук рядко се отбиват с девойка. И откъм ъгъла вече се хият// тайфа хулигани/381/; Тот вскинул лицо, уколотой в самое больное место. Даже в роговице глаз, казалось, проступила// краска /342/ - Присинкин вирна глава, жилнат на най-болното място. Дори бялото на очите му сякаш се промъкна// червенина /358/; Дорога

качається. Качається// и Лизина голова /319/ - Пътят се люшка. Люшка се// и Лизината глава /334/; Но юноша пристално разглядывал профилную карту. О, его вовсе не интересовали// любовные похождения овдовевшего начальника /199/ - Но младежът внимателно разглеждаше профилната карта. О, него никак не го интересуваха// любовните похождения на овдовелия началник /210/.

От тези примери се вижда, че твърде често преводът на български език запазва комуникативната структура на оригинала. В отделни случаи в българския вариант се срещат рематизатори като **и, само** и неопределителните местоимения **някакъв, един**; използва се както непълна членна форма, така и пълна такава. Последното подсказва, че членната форма е специфичен показател не само на темата, но и на ремата.

б/ Беше подчертано, че в българския език преобладава граматичната функция на словоред над комуникативната. Това се проявява при превод на някои синтагматично зависими изкази (1/3 от примерите). От препозитивна позиция в руския вариант подлогът преминава в препозитивна позиция в българския. Граматичното членене се наслажда върху актуалното и разглежданите синтактични части на изречението променят своята комуникативна тежест: подлогът рема от руския вариант става тема в българския, а сказуемото тема става рема. Моделът на изказите изглежда по следния начин:

рус. С /т/ - П /р/ -- бълг. П /т/ - С /р/

Примери:

Лиза вспыхнула. Никогда в таком гневе не видел ее// старик /315/ - Лиза пламна. Никога старецът// не я беше виждал толкова разгневена /330/; Он не мог оставаться и в Черемшанске. Взбунтовалось// деповское старичье /455/ - Но не можеше да остане и в Черемшанск. Старчоците в депото// се разбунтуваха /476/; Лиза сидела как бы в забытьи, низко опустив голову. И вторично обманула Протоклитова// мнимая ее покорность /243/ - Лиза седеше сякаш в забрава, ниско свела глава. И мнимата ѝ покорност// измами за втори път Протоклитов /255/; И прежде всего перемена коснулась самого председателя. Ни одной шутки больше не услышал// зал /557/ - И преди всичко промяната засегна самия председател. Залата// не чу никаква шега от него /580/.

в/ при превод на тази разновидност синтагматично зависими изкази на български език се срещат и случаи, в които семантичният словоред остава непроменен, т.е. в българския вариант смисловите групи запазват същите позиции, както и в руския вариант, с нарастване на комуникативната натовареност към края на изречението, при това синтактичното оформяне на изказите не се променя (1/6 част от примерите). Могат да бъдат отделени два основни типа преобразования: оформяне на ремата – руският подлог в пряко или косвено допълнение в българския вариант. В превода на български език се използват пасивни конструкции и това е един от начините, с помощта на който се създава съответствие между семантичния словоред и граматичния принцип. Използването на страдателен залог при превод на сказуемото води до това, че началната тематична група (допълнение в руския вариант) в българския изказ става граматичен подлог в начална позиция; крайната смислова група (руски подлог – рема) става в българския вариант конкретизатор – допълнение (пряко или косвено). Преобразуването има място в случаите, когато ремата оформена като подлог в руския

вариант, е обект на действието, а темата е фактическият субект. Тогава без загуба на смисъл тя може да бъде оформена в българския вариант като подлог в пасивна конструкция. При това подлогът-тема заема начална позиция в българския вариант, а допълнението-рема – крайна позиция в съответствие с граматичните норми на българския език. В същото време тази позиция съответства на принципа за постепенно нарастване на комуникативната натовареност към края на изказа – рематичната група заема, както и в руския вариант, крайна позиция.

Примери:

Превръщане на подлога от руския вариант в пряко допълнение в българския:

Поднималась и падала прозрачная волна. И ощущением зрелой океанской тишины наливалось// обессилевшее тело / 37/ - Някаква прозрачна вълна се издигаше и падаше. И чувство на зряла океанска тишина// изпълваше обезсиленото му тяло /41/.

Превръщане на подлога от руския вариант в косвено допълнение в българския:

На этот раз она не решилась нарушить его раздумья. Но через час ее снова разбудило// тревожное чувство одиночества /245/ - Този път тя не се реши да наруши замислеността му. Но след час тя се събуди от някакво тревожно чувство на самота /257/; До того времени Кама не имела самостоятельного стратегического значения. Ее судьбу решали// основные направления возникающей войны /259/ - До това време Кама нямаше самостоятелно стратегическо значение. Нейната съдба се решаваше от основните насоки на възникващата война /272/; Ее написал совсем неумелый человек. И потому его взволнованной искренности не пожрали// требования высокого искусства /36/ - Написал я беше съвсем неумел човек. Затова и развълнуваната му искреност не беше погълната от изискванията на някакво високо изкуство /40/.

Експресивно стилистичен вариант на синтагматично зависимите изкази

В този разред се наблюдава инверсия на подлога-рема и сказуемото-тема: подлогът -рема, който носи фразовото ударение, предшества сказуемото-тема. Тези изкази се употребяват главно при имитация на устно-разговорна реч (Ковтунова 1976: 155).

а/ при превод от руски език на български в ½ от примерите словоредът на оригинала се запазва без изменения, тъй като в българския език има тенденция за съответствие между граматичната и комуникативната функция на словоразполагането. На това равнище словоредът не е важен като средство за актуално членение, релевантна е само *интонацията*. Твърдението се отнася и за двата езика – руския и българския. В българския език също е възможно препозитивно разполагане на подлога-рема, придружен от фразово ударение върху него, и постпозиция на сказуемото-тема.

Например:

Карьере Глеба, так расчетливо начатой десять лет назад, на всем разгоне грозило крушение. Страх// родился изнутри /180/ - Карьерата на Глеб, започната така пресметливо преди десет години, беше заплашена от катастрофа. Страхът// възникна отвътре/191/; Мельком он покосился на опухшие руки нищего. Грязная нищета// никогда не трогала его /187/ - Погледна

подутите ръце на просяка. Мръсната нищета// никога не го трогваше /198/.

б/ в 1/3 част от примерите в българския вариант се среща обратно разполагане на главните части на изречението: сказуемото-тема предшества подлогът-рема. Тази трансформация се предопределя от семантиката на глагола, с който е изразено сказуемото. Когато глаголът обозначава екзистенциално действие, сказуемото заема препозитивна позиция по отношение на подлога (Георгиева 1974: 35). Изказът се превръща от експресивно-стилистичен в неутрално стилистичен синтагматично зависим. Например:

Голубовато засветилась рампа. Легкая судорога, как в ночном, перед рассветом, небе// пробежала по занавесу /209/ - Рампата се освети синкаво. По завесата като по ноцно небе пред разсъмване// премина лек трепет/220/; Предложение ошеломило его дикостью. И вместе с тем оттенок скрытой надежды// содержался в замысле сестер /286/ - Предложението го слиса със своята абсурдност. Но заедно с това в замисъла на сестрите// имаше и отсянка на скрита надежда /300/.

Следва да се добави, че в българския вариант сказуемото и подлогът влизат в рематичната група. Такива изкази съответстват на отношението между темата и ремата: дадено – дадено. Те отговарят на пълен модален въпрос: Осъществило ли се е даденото събитие? Отговорът потвърждава или отрича факта, който се съдържа във въпроса. Дадеността на ремата в изкази от този тип се предопределя от семантиката на глаголите.

в/ по-рядко (в 1/6 част от примерите) при превода от руски език на български на експресивни изкази от този разред се извършват конверсивни преобразования: подлогът-рема от руския вариант се превръща в допълнение рема в българския вариант. При това се изменя синтактичното оформяне на частите на изречението, но техните позиции се запазват. Експресивната окраска на руския оригинал, създавана от фразовото ударение върху подлога-рема, се предава в българския вариант: в превода фразовото ударение пада върху допълнението рема.

Например:

Из гавани донесся вой сирены, адресованный ночным кораблям. Дыхание древнего века// слышалось мне в соединенном шуме прибоя и ветра /565/ - От пристанището долетя вой на сирена, предназначен за ноцните кораби. Долавям дихание на старинните векове// в сливацния се шум на прибоя и вятъра /589/.

Изреченията с глаголи със семантика за битие, начин на съществуване, постоянно присъщи на предмета, се отличават със специфичен характер на парадигмата. Вече беше отбелязано, че такива изкази образуват неразчленен текст на парадигмата (изкази с „нулева” тема). Разчлененият тип на тези изкази е синтагматично зависим. В тях подлогът предшества сказуемото (Ковтунова 1976: 156). При превод на български език словоредът на руския вариант се запазва, например:

Вечерняя очередь стояла у театральной кассы. Директор//еще не возвращался /225/ - Пред театралната каса се беше наредила вечерната опашка. Директорът// все още не се връщаше /237/; Легкой ломкой корочкой льда успел покрыться паровоз. Тогда /Скuryятников// уселся на груди угля и опустил голову /440/ - Локомотивът усня да се покрие с лека чуплива корица лед. Тогава

*Скुरятников// седна на купа възлища и отпусна глава /460/; В три
громадных шага он достиг двери кабинета и взглянул. Лиза//
сидела на корточках, спиной к нему /244/ - С три огромни крачки
той стигна до кабинета си и надникна вътре. Лиза// беше
клекнала гърбом към него /257/.*

Българският вариант запазва актуалното членение на руския текст: подлогът е рема, а сказуемото – тема (признаци на синтагматично зависимите изкази).

Глава 2. ИЗРЕЧЕНИЯ СЪС СЪСТАВНО ИМЕННО СКАЗУЕМО

Съставното именно сказуемо образува една част на изречението: в рамките на руския книжовен език за него е характерно съчетаване на пълнозначен и непълнозначен глагол (връзка), като степента на непълнозначност на глагола може да бъде различна. Нормата за словоред е следната: свързващата дума по логиката на граматичната си роля се разполага препозитивно по отношение на именната част на сказуемото. Този словоред на съставлящите части преобладава както в писмената, така и в устната реч в руския език (Сиротинина 1965: 111). Възможни са варианти на словоредата, но закономерностите на разполагане на отделните части в рамките на съставното именно сказуемо се различават от закономерностите за разполагане на частите на изречението, тъй като този вид сказуемо е една част на изречението и затова почти винаги една комуникативна част на изказа (Сиротинина 1965: 111). В съставното именно сказуемо отделните части се разполагат независимо от комуникативния състав на фразата като един и същ комуникативен член.

Съставното именно сказуемо в руския език се състои от глагол-връзка и именна част (Грамматика РЯ 1960, 2: 415). В писмената реч словоредът на отделните части зависи, на първо място, от степента на знаменателност на връзката, и на второ, – от морфологичното и лексикалното изразяване на именната част (Сиротинина 1965: 112). Морфологичната зависимост на неговите части се изразява в това, че именната част, изразена с думи от категорията за състояние, се разполага пред спомагателния глагол; именната част, изразена със съществително, пълно и кратко прилагателно или причастие, се разполага обикновено след свързващия глагол и това съответства на граматичната природа на съставното именно сказуемо, в което глаголната форма свързва именната част на сказуемото с подлога, т.е. става връзка, зависима от подлога (Сиротинина 1965: 112).

Например:

*Лицо у Николая стало бледным /М.Горки/. Софья после этих слов
стала румяная и веселая /М.Горки/.*

*С наименьшей выразительностью и звук способен был оформить
очертания деповского утра /Л.Леонов. Дорога на океан, 314/.*

Лексикалната обусловеност на словоредата на частите на този тип сказуемо е тясно свързана с неговата морфологична зависимост и се изразява в това, че някои лексикални групи от именната част се разполагат главно препозитивно или постпозитивно към глагола-връзка (Сиротинина 1965: 118-122). Словоредът на частите на съставното именно сказуемо се определя синтактично от мястото на подлога в изречението. Така например, с препозиция на подлога случаите на обратен словоред на частите на съставното именно сказуемо са 8% от изследваните случаи, с постпозиция – 59%, в едносъставните изречения са 36%, в изречение с подлог, който разделя съставното именно сказуемо – 34% (данните са на Сиротинина 1965: 122).

И така разполагането на частите на съставните именни сказуеми в руския език във всички речеви разновидности се определя преди всичко граматично. Предпочита се препозиция на глагола-връзка, но особено строго това е в писмената реч, тъй като граматичната определеност на препозитивния словоред на спрегаемия глагол се основава на неговата роля граматично да свързва основната именна част с подлога; постпозиция на връзката се наблюдава при постпозиция на подлога или рядко, когато той отсъства. Вече беше отбелязано, че в съставното именно сказуемо голяма роля играе лексикално-морфологичното изразяване на именната част. Действието на комуникативния фактор се отразява на словоредата на съставящите именното сказуемо части, което се изразява в това, че обратният словоред има място изключително в случаите на рязко комуникативно разчленяване на сказуемото на тема и рема (Сиротинина 1965: 146).

В българския език граматичната норма на разполагане на частите на съставните сказуеми се състои в следното: връзката се намира в контактна постпозиция към именната част, ако пред нея не стои друга част на изречението (в частност, подлог), например:

*Голям авторитет беше командирът /Е.Пелин/; По оголените
вейки трепереха умиращи⁵ последните листа и падаха със суха
въздишка /Е.Пелин/; и в контактна препозиция, ако подлогът се
намира пред сказуемото – Лицето му беше жълто като восък
/И.Вазов/; Нашата победа ще бъде безкръвна /Е.Пелин/ (Георгиева*

1974: 54).

Комуникативното разполагане на частите на съставното именно сказуемо се проявява в случаите на семантично членене на тема и рема (Георгиева 1974: 86-87).

РАЗПОЛАГАНЕ НА ЧАСТИТЕ НА СЪСТАВНОТО ИМЕННО СКАЗУЕМО С ПРЕПОЗИЦИЯ НА ПОДЛОГА

Грамматичната норма и в двата езика – руски и български – при препозитивно разполагане на подлога се състои в прякото постпозитивно разполагане на частите на съставното именно сказуемо. В руския език върху този словоред оказва влияние морфологичното изразяване на именната част на сказуемото: ако тя е изразена с дума – категория на състоянието, като **можно, надо, нужно, нельзя, должен, способен** и пр., то глаголят връзка се разполага постпозитивно; ако тя е изразена със съществително, прилагателно или причастие, то връзката се разполага препозитивно към именната част на съставното именно сказуемо (Сиротинина 1965: 112).

1. П + /N - Спом. Гл./ С, където N се изразява с дума – категория на състоянието (или предикатив).

О. Б. Сиротинина (Сиротинина 1965: 121) отбелязва, че освен морфологична определеност на словоредата на частите на сказуемото, може да има и лексикална определеност. Думи като **вынужден, трудно, слышно, надо** се употребяват с постпозитивна връзка, а думи като **доволен, известен, похож, сделан, темно, тихо** – с препозитивна. Смята се, че лексикалната определеност на обратния словоред на частите на сказуемото представляват морфологична определеност, зависимост от

⁵ В работата не се прави разлика между съставно сказуемо и сказуемо определение в българския език от гледна точка на методическа целесъобразност при съпоставителния анализ: съизмеримост и симетрия на изследваното явление.

степената на близост към категорията на състояние. При това само морфологичният фактор действа върху думите – **можно, нужно, надо, нелъзя, должен**, които във всеки стил и речева разновидност се употребяват с постпозиция на спомагателния глагол.

Думите **видно, слышно, трудно, тяжело, приятно, готов, рад** - могат да се употребяват с постпозитивна връзка, но този словоред не е задължителен (Сиротинина 1965: 121).

а/ при обратното разполагане на именната част и връзката на съставното сказуемо в руския вариант в превода на български език в 3/5 или 80% от случаите се възстановява правия словоред на частите на сказуемото. Последното се определя от граматичната норма на българския език: когато подлогът е препозитивен към сказуемото, връзката се разполага препозитивно към именната част поради граматичната си функция – функция за връзка и показател на категорията време. Моделът е следният:

рус. П+ / N - спом.гл./ С

бълг. П + /спом. гл. - N/ С

С меньшей выразительностью и звук способен был оформить очертания деповского утра /338/ - С не по-малка изразителност и звукът беше в състояние да оформи очертанията на утрото в депото /354/; Такие же грустные послания в разные сроки получены были в соседских артелях /384/ - Такива тъжни послания били получени в различно време и в съседните групи /403/; Недавними плетми использованное племя способно было на что-нибудь большее /156/ - Доскоро избиван с камишици, народът беше годен за нещо повече /165/; И уже дядя вынужден был оказывать гостеприимство незадачливой племяннице /268/ - И сега чичото беше принуден да оказва гостоприемство на злополучната си племенница /282/; Его мечта свойственна была всякому сухопутному человеку /36/ - Неговата мечта беше свойствена на всеки сухопътен човек /408/; И вдобавок сами участники порою не в состоянии были указать расстановку сил /132/ - А и самите участници не винаги бяха в състояние да посочат разположението на силите /140/.

Във всички анализирани примери съставното именно сказуемо влиза в един и същ комуникативен член – ремата. Обратният словоред на неговите части в руския език не е свързан с действието на комуникативния фактор, а се определя морфологично. Граматичната определеност на разполагане на частите на съставното сказуемо се наблюдава и в българския език.

б/ срещат се и случаи на конверсивен превод (те са 1/5 част от примерите), когато не се нарушава актуалното членение на изказа в превода на български език; допълнението от руския изказ се превръща в подлог в българския изказ, глаголът от пасивен залог преминава в активен, например: *Главный удар был нанесен белыми со стороны Симбирска /133/ - Главния удар белите нанесоха откъм Симбирск /141/*. При това сказуемото от съставно именно в руския вариант преминава в просто глаголно в българския. В този случай вече няма необходимост да се запази обратният словоред на неговите части, както това е в руския изказ.

в/ в анализирани примери се срещат само два случая, в които при превод от руски език на български словоредът не се променя, тъй като в българския текст значението за връзка и именна част се съвместяват в една форма, затова се

изключва възможност за вариране на словоред в българския вариант (това е предизвикано от лексикалните възможности в българския език).

Примери:

Тяжеловесная внешность Протоклитова, его имя, его профессия// должны были произвести переплох /83/ - Внушителната външност на Протоклитов, неговото име, работата му// трябваше да предизвикат паника /89/; Но выстрел должен был произойти независимо от воли /52/ - Но изстрелът трябваше да последва независимо от волята /57/.

2. П + /Спом.гл. – N/ С, където N е изразена със съществителни, прилагателни или причастия. Граматичната норма на разполагане на частите на именното сказуемо при препозитивен подлог в двата езика – руски и български – се състои в препозитивно разполагане на връзката към именната част.

а/ в 100% от случаите при превод от руски език на български не се извършват трансформации и така се извършва точно предаване на информацията от оригинала в превода.

Все это казалось непостижимым /19/ - Всичко това беше просто невъобразимо /22/; Встреча была неожиданная для обоих /15/ - Срещата беше неочаквана и за двамата /178/; Протоклитовское благополучие оказалось ненадежным /201/ - Протоклитовото благополучие се оказваше нестабилно /213/, На этот раз опыт был обставлен с лабораторной тщательностью /26/ - Този път опитът беше устроен с лабораторна грижливост /298/, Его рассуждения были немножко крикливы /34/ - Разсъжденията му бяха малко кресливи /38/; Осень выдалась в этом году рыжая и неистовая /24/ - Есента тая година беше бурна, с червени листа, неудържима /28/, Человек оказался начальником местной дистанции /7/ - Посрещачът се оказа началник на местната секция по поддържането /9/.

Във всички примери граматичната функция на словоред в двата езика съответства на комуникативната.

б/ има и такива случаи (само 3 примера в рамките на ексцерпирания материал), когато частите на съставно именното сказуемо влизат в различни комуникативни групи. В превода на български език се наблюдават трансформации. На пример:

Он оказывался// совсем милым человеком /4/ - Извънредно мил човек// се оказваше тоя Курилов /6/.

В руския вариант сказуемото рязко се члени на тема – връзка и рема – именна част. В българския вариант изказът се актуализира: именната част – рема се разполага препозитивно по отношение на връзката и подлога, които са в рамките на темата. При това смисловото членение се запазва, но преводачът внася допълнителна експресивно-стилистична окраска в българския вариант чрез словоред и логическото ударение. Трансформацията не е задължителна, но е свидетелство за това как комуникативният фактор оказва влияние на мястото на частите на съставното именното сказуемо при превод.

И така може да се каже, че обратният словоред на частите на този тип сказуемо в руския вариант при прав словоред на главните части на изречението е нетипичен.

Това обстоятелство става причина за незначителното количество трансформации при превод на български език. Изключваме случаите на морфологично обусловен обратен словоред на съставните части на сказуемото.

Разговорно-стилистичен вариант на словоред в изречения със съставно именно сказуемо при препозиция на подлога

В руския език в областта на съставните сказуеми се реализират и трите функции на словоред – граматична, комуникативна и стилистична, като при това определяща е граматичната функция (Лаптева 1976: 28).

Разговорно-стилистичната функция на словоред за внасяне на черти на разговорен стил в писмената реч създава редица специфични варианти на словоред на съставното именно сказуемо (Лаптева 1976: 205).

Писмената реч в българския език се характеризира с противопоставяне на емфатичната структура на разговорната реч и неутралната граматична структура (Георгиева 1974: 120). В този смисъл е трудно да се говори за разговорно-стилистична функция на словоред. В разговорната реч на български език няма преднамерени стилистични похвати (Георгиева 1974: 120). Тази разлика е причина за чести и закономерни промени на словоред при превод от руски на български език.

В писмената реч при препозиция на подлога в съставното именно сказуемо се наблюдава предимно прав словоред на компонентите му: връзка + именна част, което се определя граматично. Когато се стилизира разговорна реч се среща основно обратен словоред на компонентите на сказуемото и това е сигнал за разговорност в руския език. В българския език тази норма отсъства и по тази причина обратният словоред на частите на сказуемото се заменя с прав, актуално-граматичен словоред. При това е нужно да се добави, че в дадените примери и двата компонента на сказуемото влизат в един и същ комуникативен член, т.е. не се разделят комуникативно. Това явление е свидетелство, че в руския вариант граматичната функция интегрира разговорно-стилистичната, в българския – преобладава граматичната функция на словоред.

Примери:

Такой человек// бессилён будет принести вред /360/ – Такъв човек// ще бодe безсилен да причини вреда /377/, Вы// не особенно нужны мне/8/ - Вие// не сте ми особено нужен /10/, Человек, верно,// для радости рожден /280/ - Човек// наистина е роден за радост /294/, И глаза у тебя// пуганные были /263/ - И очите ти// бяха уплашени /263/, Ведь ты// без верхнего этажа человеком стал//349/ - Та ти си станал// човек без горен етаж /366/, Э, она у меня// всегда сластена была /335/ - Е, тя// винаги си ми беше лакомия /350/.

РАЗПОЛАГАНЕ НА ЧАСТИТЕ НА СЪСТАВНО ИМЕННОТО СКАЗУЕМО С ПОСТПОЗИЦИЯ НА ПОДЛОГА

1. Изходен вариант на парадигмата.

Граматичната норма в руския език при постпозиция на подлога е представена с обратен словоред на частите на съставно именното сказуемо. В българския език при контактна постпозиция на подлога се наблюдава постпозитивно място на спомагателния глагол-връзка по отношение на именната част. Следователно в този

случай словоредът в българския език съответства на този в руския според граматичните норми на езиците. (Ковтунова 1976:187; Георгиева 1974: 86).

Моделът на превод от руски на български език може да се представи така:

Рус. С/ N - спом. Гл./ + П

Бълг. С/ N - спом. Гл./ + П

В ½ от анализирания примери българският вариант запазва в модела руския словоред и словоред на частите на сказуемото. Комуникативният фактор при това не оказва влияние върху граматичния, тъй като сказуемото влиза в един и същ комуникативен член – темата на изказа. Например:

Как же ей понятны стали в эту минуту// и паровозы, и люди, и бескрайные дороги на Океан/445/ - Колко разбираеми й станаха в тази минута// и локомотивите, и хората, и безкрайните пътища към Океана /466/; Да и слишком памятна была// громадная черноволосая голова /15/ - Пък и за запомняне беше// грамадната чернокоса глава /18/. Налице был// иллюстрированный список действующих лиц /195/- Налице беше// илюстриваният списък на действащите лица /206/; И самым несчастным из них будет// Зямка /514/ - И най-нещастен от всички ще бъде// Зямка /637/; Самым убедительным доказательством ее искренности было// ее безразличие /422/ - Най-убедителното доказателство за искреността на Лиза беше// пълното й безразличие /422/; Ниже была// только деятельность деповского чернорабочего /355/ Подолна беше// само службата на общ работник в депото /372/; Печальны на стоянках// паровозные голоса/318/ – Тъжни са по гарите// гласовете на локомотивите /333/; Его целью было// прямое объяснение с Куриловым /493/ - Целта му беше// открито обяснение с Курилов /512/.

Както беше казано, писмената реч в българския език се изгражда чрез противопоставянето на емпазиса на разговорната реч и неутралността на граматичната структура (Георгиева 1974: 120).

Препозитивното разполагане на именната част на сказуемото е продиктувано от обстоятелството, че именната част е тема – собствено дадено в изказа, а спомагателният глагол е незнаменателен, невеществен, което благоприятства постпозитивното разполагане. В този случай граматичната норма и в двата езика съответства на актуалното членение на изречението.

2. а/ О. Б. Сиротинина отбелязва (Сиротинина 1965: 1230), че сблъсъкът на двете функции на спомагателния глагол – като връзка и показател на времето – с различните закономерности на разполагането им е препятствие да се изработи отчетлива и строга граматична закономерност за разполагането на връзката и именната част. Това обстоятелство създава възможности за вариране. Наистина се срещат немалко такива примери (38% в подгрупата), в които при постпозитивното разполагане на подлога частите на съставното именно сказуемо имат прав словоред на разполагане. В този случай в превода на български език няма трансформации, тъй като подобен словоред не противоречи на граматичната норма на българския език и не пречи на запазването на информативната структура на изказа. Примери:

Подозрительному юноше также показала искусственной// и наивная стрельчатость ее ресниц/ 198/ - На подозрителния младеж се стори изкуствена// и наивната стреловидност на

*миглите /209/; И ему показался жалким// цепляющийся за свою
тень на земле человек /514/- И на него му се стори жалък//
вкопчаващият се в сянката си на земята човек /537/; Мне
показались юными// впалые ее глаза/411/ - На мене ми се сториха
младежки// хлътналите й очи /430/; Ему стали доступны// все
мельчайшие душевные движения людей /400/ - За него станаха
достъпни// и най-малките душевни трепети у хората /419/, На
плечи его был накинута// рваный чепан /394/ - На рамене му била
заметната// дрипава антерия /412/; - На мене ми се сториха
младежки// хлътналите й очи/ 430/; В старообразном, плохо
отмытом лице пленника были написаны// ожесточение и
упорство/380/ - По старческото, зле измито лице на пленника
бяха изписани// ожесточение и упорство /345/; Первой была
брошена вдогонку// горигорецкая инвалидная команда /390/ - Първа
била хвърлена да ги настигне// горигорецката инвалидна команда
/409/.*

б/ В отделни случаи съставното именно сказуемо в руския вариант се намира в абсолютното начало на изречението и при това се спазва пряк словоред на частите му. Граматичната норма в българския език в тази позиция изисква обратен словоред на частите на съставно именното сказуемо (Георгиева 1974: 540). Последното намира отражение и в превода на български език. Например:

*Были подвергнуты придирчивой критике// все навигационные
качества корабля /409/ – Подложени бяха на строга критика//
всички навигационни качества на кораба /428/; Была поистине
неистощима// нищая сума российского мужика /383/ - Наистина
бездънна била// просешката торба на руския селянин /401/.*

в/ Понякога при превод на изкази с постпозитивен подлог (12% от случаите) се използва конверсивна замяна (руският постпозитивен подлог, който е формален субект и фактически обект на изказа, преминава в допълнение в българския текст; допълнението в руския вариант, което е формален обект и фактически субект, преминава в подлог в българския вариант. Съставното именно сказуемо се преобразува в лична глаголна форма с прав ред на съставлящите компоненти в превода независимо от словоред на неговите части в оригинала, тъй като в превода подлогът заема препозитивно място по отношение на сказуемото. Актуалното членение на руския изказ се запазва неизменно в превода на български език.

*Архипастырем были вознесены// моления о даровании всяческих
преуспеяний /380/ - Архипастирът беше отправил// топли
молитви към небето за даруване на всякакви преуспеяния /398/; В
таком освещении Илье Игнатьичу всегда представлялась
феноменальным явлением// дружба этих двух людей /167/ - В
такава светлина Иля Игнатич си беше представял винаги и
феномена на дружбата между тия хора /176/.*

3. Експресивно стилистичен вариант на словоред в изречения със съставно именно сказуемо при постпозиция на подлога.

В руския оригинал има немалко случаи на експресивен словоред, когато съставно именното сказуемо-рема заема препозитивна позиция по отношение на подлога – тема. При това се наблюдава инверсия не само на главните части на изречението, но и на частите на сказуемото по модела: С / N - спом. Гл./р + Пг.

В българския преводен вариант 50% от примерите са изкази, в които на мястото на експресивния словоред се появява актуално граматичен, неутрален словоред на главните части на изречението и пряк словоред на частите на сказуемото, например:

*Счастливы будут// все /327/ - Всички// ще бъдат щастливи /343/;
Скуден был// этот выбор /364/ – Изборът// беше оскъден /383/;
Деточка, горькое// наше яблоко /249/ – Момчето ми, нашата
ябълка// е горчивичка /261/; Пустинны были// берега тогдашней
Камы /255/ - Бреговете на тогавашната Кама// били пустинни
/268/; И внятной была// удивительная одновременность событий
/119/ – И удивителната едновременност на събитията// ни беше
вече ясна /126/.*

В този случай е напълно възможно да се предаде експресивният словоред и в българския вариант. При това интонацията интегрира различителните възможности на словореда, като съпровожда актуализираната част на изказа. Явно в тези случаи преводачът е изменил оригиналния словоред на изказа под влияние на преобладаващите закономерности, характерни за българския език, т.е. тези случаи може да се разглеждат като грешки – следствие на *интерференцията* между двата езика.

В ½ от примерите се потвърждава това допускане. Инверсията на главните части на изречението се запазва и в българския вариант само в случаите, когато трябва да се подчертае комуникативното тегло на сказуемото.

Например:

*Плохая, слишком беспартийная // твоя деятельность /490/ –
Лоша, съвсем беспартийна ти е// работата /512/; О, длинен и
полон был переживаний// закурдаевския век/533/ - О, дълъг и пълен
с дълбоки преживявания беше// закурдаевият живот /556/, К
тому времени стыдной и излишней станет// птичья
хлопотливость о самом себе/328/ – Тогава вече скромна и излишна
ще стане// вечната птица грижа за себе си /344/; Был вполне
достаточен для этого// четырнадцатилетний срок /14/ - Поне за
това четиринадесетгодишният период// беше напълно
достатъчен /18/; Была несколько абстрактна// их совместная
вина перед Куриловым /492/ - Тяхната съвместна вина пред
Курилов// беше малко абстрактна /515/.*

4. Разговорно-стилистичен вариант на словореда в изречения със съставно именно сказуемо при постпозиция на подлога.

За целите на стилизация на разговорна реч в руския език често се наблюдава постпозиция на подлога. Това според О. Б. Сиротинина е свързано с комуникативната незначимост на подлога: контактната постпозиция подчертава комуникативната непълноценност на подлога (Сиротинина 1965: 132). В руския език такъв словоред изпълнява едновременно комуникативна и разговорно-стилистична функция. Най-напред се назовава основното, ремата, а след това се добавя темата, добавъчният в разговорната реч лексикален показател на ремата (Сиротинина 1974: 123).

В превода на български език на изкази от този тип се среща обикновено актуално-граматичен словоред на частите на изречението (75% от изследваните примери) и в съответствие с това прав словоред на компонентите на съставно именното сказуемо, например:

Теперь уликой становился// даже брат /59/ - Сега дори и брат му// беше станал улика /64/; Но только все растерянное становились// глаза /237/ - Само очите й// ставаха все по-несигурни /292/; Из-за снега глуше стали// гомон трамваев и зимний скрежет ворон /128/ - От снега шумът на трамваите и зимното грачене на гаргите// се бяха позаглушили /136/; Все глуше становился// снегопад /405/ - Снегът// все по-често валише /424/; С каждым шагом тверже становилась// походка //325/ - С всяка стъпка походката й// ставаше все по-сигурна /340/; В его положении хорошо была// милостинья /10/ - В неговото положение милостинята// беше добре дошла /12/; И так необычно было// все это /555/ - И всичко това// беше толкова необикновено /572/; И так велика была все же// его привязанность к Протоклитову /345/ - И все пак привързаността му към Протоклитов// беше много голяма /363/.

В 25% от примерите при превод на български език се появява пряк словоред на частите на съставното именно казуемо при обратен словоред на главните части на изречението:

Не лишен был глубокой занимательности// петушиный бой стариков /75/ - Съвсем не беше безинтересен// петлешият бой между двамата старци /818/; Им понятнее всех была// истинная цена хлеба /13/ - За тях беше най-ясна// истинската цена на житото /15/; Все очевиднее становилась// неотвратимость беды /448/ - Ставаше все по-очевидна// безвъзвратността на нещастieto /469/; По-видимому, медицине безразличны// чины и звания /425/ - За медицината, види се, са без значение// чиновете и званията /427/.

И така когато за стилизация на разговорна реч в руския оригинал граматичният словоред отстъпва на актуалния: подлогът се употребява в контактна постпозиция по отношение на казуемото, компонентите на казуемото се разполагат в обратен ред; при превод на български език най-често се наблюдава актуално-граматичен словоред на главните части на изречението и винаги прав словоред на частите на съставното именно казуемо.

Характерна черта на стилизираната разговорна реч е дистантното разполагане на главните части на изречението и компонентите на съставно именното казуемо, което не е типично за писмената книжовна реч. В руския език дистантното разполагане е средство за актуализация в по-голяма степен (Сиротинина 1965: 103). Явлението не е характерно за българския език. Затова в този случай се извършват закономерни преобразования при превод от руски език на български.

За руския език е характерна необичайна инверсия от гледна точка на българския език на компонентите на съставно именното казуемо. В българския вариант се наблюдава компактност на частите на казуемото. Като следствие при превод на български език се реализира актуално-граматичен словоред на главните части на изречението в следния случай:

а/ когато в руския вариант именната част на казуемото е рема, а подлогът и глаголят-връзка влизат в темата:

рус. Нр + /П- спом. Гл./ т

бълг. Пт + /спом.гл. - Н / р

В руския език действат едновременно комуникативната и стилистичната функция на словоредта, които ограничават действието на граматичната; в българския език преобладава граматична функция на словоредта. Например:

Одет// он был в то,//что года два назад/ выдали из ауза /466/ - Той// беше облечен в това,/ което му бяха дали преди две-три години от вещевия склад /487/. Присланы// они были в целях узнания о направлении мыслей /385/ - Те// били изпратени да разузнаят каква е насоката на мислите /404/.

б/ когато в руския вариант връзката и подлогът са тема, а именната част – рема:

рус. /Спом.гл. – П/т + N р

бълг. Пт + /Спом.гл. - N р или

/Пт + Спом. гл./т + N р

Весь вечер был он// важен и непристѣпен/108/ - Цялата вечер той// беше/ важен и непристѣпен /11%/; Был он// негодный человек /265/ - Той// беше/ негоден за нищо /278/.

И в този случай в българския вариант няма нито инверсия, нито дистантност, а зависимите части на сказуемото следват след тези, с които са свързани синтактично.

в/ когато в руския вариант подлогът е тема, връзката и именната част на сказуемто – рема, при това връзката и именната част се разполагат дистантно. В българския език се наблюдава ярко изразена компактност на сказуемото, която ограничава разполагането на частите между връзката и именната част в зависимост от комуникативното натоварване (Васева 1978:140).

Например:

Ночь// была для меня потеряна /258/ - За мене ноцта// беше загубена /271/; А я допрежь// лесником был /323/ - А преди това// бях горски/339/; Дурак// был видимо, из вредных /58/ - Явно, глупакът// беше от опасните/63/; И слова-то у вас на этот счет// какие/313/ - И затова думите ви// са едни такива /329/.

Същото се наблюдава, когато именната част на сказуемото-рема и връзката заедно с подлога – тема са разположени дистантно. В превода на български език се отстранява нарушаването на граматичния словоред и се възстановява контактността на компонентите на сказуемото:

Еще ни листочка,/ а уж малиновые на голых прутьях// цветы /348/ - Никакъв листец,/ а по голите клонки цветенцата// са вече малинови/364/; Отличные// у тебя были ребята, Протоклитов /348/ - Момците ти// бяха отлични, Протоклитов /358/.

И така съществена разлика между двата езика – руския и българския – е ярко изразената контактност на частите на съставно именното сказуемо в българския, което предизвиква трансформации в превода на изказите от руския текст, в които разполагането е дистантно.

СЛОВОРЕД НА КОМПОНЕНТИТЕ НА СЪСТАВНОТО ИМЕННО СКАЗУЕМО В ЕДНОСЪСТАВНИТЕ ИЗРЕЧЕНИЯ

Словоредът на частите на съставното именно сказуемо в едносъставните изречения зависи от морфологичното изразяване на именната част.

а/ ако именната част е изразена с дума – категория на състоянието, то тя се разполага пред спомагателния глагол (Сиротинина 1965, 112). Последното се отнася и за едносъставните изречения. В превода на български език, например:

Трудно было пойти на полную откровенность// в таком двусмысленном и щекотливом деле /227/ - Трудно беше да се стигне до пълна откровенност// по такъв двусмислен и деликатен въпрос /239/; И под силу было бедному Илье// выдержать полугодичное испытание /474/ - Непосилно е било за надменния Иля // да издържи шестмесечното изпитание /495/.

Когато изреченията не се разпространяват с второстепенни части, тогава става дума за неразчленени от гледна точка на комуникативната функция изкази, т.е. изкази, които представляват комплексна рема с „нулева” тема (Ковтунова 1976, 49). Когато едносъставните изречения се разширяват от второстепенни части, те придобиват разчленена структура: Пт – Др, където Д е допълнение. В темата имплицитно се съдържа и деятел (Георгиева 1974: 40). От казаното става ясно, че съставното именно сказуемо в предишните изкази изцяло влиза в темата. При това комуникативната функция не пречатства действието на граматичната функция на словоред; в частност словоредът на частите на сказуемото зависи не само от морфологичното изразяване на именната част.

Не трябва да се мисли обаче, че разполагането на компонентите на сказуемото: предикатив + връзка - е задължително за българския език. Този словоред не се фиксира от граматичната норма. Затова при превод на руските варианти на български език се наблюдава вариране на сказуемите: връзка + предикатив или предикатив + връзка. За последното съдейства фактът, че двете части на сказуемото комуникативно не се разчленяват, т.е. влизат в състава на темата. Например:

Именно теперь страшно было оставить начальника наедине с собой /8/ - Тъкмо сега беше страшно да се оставя началникът сам с мислите му /10/. И оттого Омаличеву выгодно было приобрести друга на черный день /264/ - Та затова за Омаличев беше изгодно да си спечели приятел за черни дни /278/, Можно было бы обобщить наблюдение /238/ - Би могло да се обобщи наблюдението /353/.

Когато сказуемото е изразено от дума категория на състоянието (предикатив), словоредът на компонентите може да бъде обусловен и лексикално. О. Б. Сиротинина отделя и такива групи предикативи, които могат да се употребяват с постпозитивна връзка, но такъв словоред не е задължителен (Сиротинина 1965, 118-121). Ясно е, че тези думи са близки с предикативите, не са напълно такива. Затова те могат да бъдат постпозитивни. Словоредът в превода на български език се запазва, тъй като в този случай в него са допустими вариации, например: *Ему все еще было жарко /138/ – Беше му все още топло /15/; Все это было не очень понятно /32/ - Всичко това не беше много за разбиране /36/; В щель брезента было видно, как золотые космы искр понеслись и рассеялись во тьме /434/ - През пролуката на брезента се виждаше как валма златни искри се понесоха и разсеяха в тъмнината /454/; Было необходимо исправить оговорки товарища /111/ - Беше необходимо за загладят забележките на другара си /118/.* В тези случаи съставното именно сказуемо влиза в една и съща комуникативна част на изречението.

Ако допълнението тема на изказа, е изразено с инфинитив, то сказуемото тема се разполага пред него, тъй като обратният словоред би изменил синтактичната структура

на изречението, т.е. граматичната функция на словоред в този случай предполага словоред: Ст – Др във всички случаи. Последното засяга българския език. Що се отнася до компонентите на съставното именно сказуемо, то българският език допуска и двете възможности: предикатив + връзка или връзка + предикатив. Този словоред не е определен комуникативно и се подчинява само на личните вкусове на преводача.

Например:

Было чудесно// ехать так /141/ - Чудесно беше// да се пътува така /142/, Было бы трудно// искать четкой военной логики в летних операциях того года /132/ - Трудно беше // да се търси ясна военна логика в летните операции през тази година /140/, Мне было грустно// покидать Океан в такую ночь /415/
– Мъчно ми беше// да напускаме океана през такава нощ /435/.

Вижда се, че словоредът на частите на сказуемото в българския език не се подчинява нито на морфологични, нито на лексикални зависимости и допуска разнообразие във вариациите. Затова е трудно да се говори за каквито и да било закономерности при предаването на руския вариант – предикатив + връзка.

б/ когато именната част на сказуемото е изразена от съществително, прилагателно или причастие, то тя обикновено се разполага след връзката. Тази определеност е морфологична. В българския език такава обусловеност няма, затова се появяват варианти: връзка + именна част и именна част + връзка, например:

В тези условия было бы суцим ребячеством// обращаться к знаменитому Кокореву /382/ - При тия условия било същинска детинщина// да се обръщат към прочутия Кокорьов /400/; Представлялось суцим издевательством// всадить это хрупкое растеньице в брезентовый, на кокосовых пуговицах, балахон /23/ - Истинско издевателство беше// да се вкарва такава нежно растенийце в брезентово одеяние с кокалени копчета /27/.

В дадените примери сказуемото влиза в една и съща информационна група – тази на темата.

Глава 3. ИЗРЕЧЕНИЯ СЪС СЪСТАВНО ГЛАГОЛНО СКАЗУЕМО

Съставното глаголно сказуемо е комплексна синтактична единица, която се състои от глагол и инфинитив в руския език. Главното значение се съдържа в инфинитива, а спомагателния глагол изразява фазови или модални значения (Грамматика русского языка, 1960, т. 2: 407). Ако се приеме, че първият глагол е свързващ, независимо от специфичното му значение, то нормата за подреждане на компонентите на съставното глаголно сказуемо в руския език е следната (Грамматика 1960, т. 2:407): спрегаема форма – инфинитив, например:

Я начал петь, Я хочу петь, Я боюсь петь.

В писмената реч такъв словоред на съставното сказуемо е основен. Затова се нарича прав словоред. В тези случаи съставното глаголно сказуемо е една комуникативна част на изречението, обикновено рема. Като правило като една част на изречението словоредът на компонентите на сказуемото не зависи от информативния състав на фразата. Също така словоредът в този случай не е свързан и с комуникативната значимост на спрегаемата форма на глагола, тъй като тя преди всичко има само граматична роля (Сиротинина 1965: 111).

В българския език словоредът на компонентите на съставното глаголно сказуемо е следният:

Спрегаема форма на глагола – да – инфинитив, например, *Момъкът почна да се взира в тъмнината* /Й.Йовков/; *Дъждът продължаваше да шуми навън* /Е.Пелин/.

Спазването на такъв словоред на компонентите на сказуемото е граматична норма за българския език (Георгиева 1974: 54).

И в двата езика – руски и български – разполагането на частите на глаголното сказуемо се определя преди всичко граматично: препозицията на спрегаемия глагол се основава на неговата роля граматично да свързва основната глаголна част с подлога, а също и с показатели за лице, число, време и наклонение. Действието на комуникативния фактор се свързва с това, че в съставното глаголно сказуемо обратен словоред на частите се осъществява изключително в случаи на рязко комуникативно членение на сказуемото на тема и рема (Сиротинина 1965: 111).

1. Изходен член на парадигмата.

Изкази с подлог тема и сказуемо рема образуват изходния член на парадигмата:

Пт – /спр.ф. + инф./р

При превод от руски на български език на изкази от изходния член на парадигмата трансформации в словоредата не се наблюдават, ако главните части на изречението са разположени контактно:

Старик// не смел произнести вслух эту цифру /11/ - Старецът// не посмя да изрече тази цифра гласно /13/, Начальник уманурманского депо// приехал взглянуть на катастрофу окружного значения/11/- Началникът на уман-урманското депо// пристигна да види тая катастрофа от областно значение/13/, Но все// успели разглядеть нового начальника/4/ - Но всички// успяха да разгледат новия си началник /5/, Катеринка// отказалась ехать на юг /268/ – Катеринка // отказа да замине на юг /29/. Във всички случаи се наблюдава прав словоред на частите на съставното глаголно сказуемо, тъй като то изцяло влиза в ремата на изказа.

Понякога в писмената реч двете части на сказуемото се разделят от допълнение. За българския език дистантното разполагане на частите на съставното глаголно сказуемо не е типично. Затова в превода на български език допълнението се измества назад или се изнася напред, компонентите на сказуемото се разполагат контактно. Словоредът на компонентите на сказуемото и в двата езика е в рамките на прекия.

Примери:

Боль в пояснице// мешала ему сосредоточиться/148/ – Болката в кръста //му пречеше да се съсредоточи /178/, Короткий и горький опыт// заставляет его согласиться без оговорок /321/ - Кроткият и горчив опит от този ден// я кара да се съгласи без възражения /337/, Этот человек// собирался что-то напомнить /187/ - Този човек // се канеше да припомни нещо /198/, Надо// что-то делать /443/ - Трябваше// да се направи нещо /464/.

Компонентите на съставното глаголно сказуемо се разполагат контактно в българския вариант, ако в руския спрегаемият глагол и инфинитивът се разделят от обстоваителство или от вметната дума, например:

Он мог, конечно, постигнуть сложной путейской грамоты/4/ - Разбира се, той не искаше да се справи в сложната железопътна наука /4/, Он мог, разумеется, предаваться фантазиям лишь в

тесных пределах книг /25/ - Разбира се, той можеше да се предава на фантазии само в тесните предели на книгите /23/, Курилов мог бы одним духом узнать из первоисточника о замыслах автора /29/ - Курилов като нищо можеше да узнае от първоисточника какви са били замислите на автора /33/, Он решился на этот раз поехать к нему в клинику /59/ - Този път щеше да го потърси дори в клиниката /64/.

2. Актуализирани варианти на парадигмата.

а/ Най-разпространеният тип актуализация в руския език е изнасянето на инфинитива в началото на изречението като първа тема. При наличието на няколко теми актуалното членение може да носи стъпаловиден характер. Това означава, че първата тема се отнася към останалата част на изречението като към рема, ремата от своя страна се члени на втора тема и рема и т.н. до собствено ремата. Втора тема може да бъде подлогът, а рема сказуемото (Ковтунова 1976: 53). Тези изкази изразяват отношение на лицето или предмета, назован с подлога, към действието, назовано с инфинитива (Ковтунова 1976: 189).

Рус. инф. /т1/ + П /т2/ – Спрег.ф. /р/

Бълг. П/т/ – Спрег.ф. + Инф./р/

Пример:

Обедать/ они отправились вместе /462/ - Отидоха да обядват заедно /484/. И добиться Черемшанска-станции/ он// не смог /440/ - И той// не можеше да влезе във връзка с гара Черемшанск /461/.

Към този тип се отнася и такава актуализация в руския език:

П/т1/ Инф./т2/ - Спрег.ф. /р/

В българския вариант отново се появява актуално-граматичен словоред на главните части и пряк словоред на компонентите на сказуемото.

Например: Он уже,/ не бежать// хотел /329/ - Той вече не искаше да бяга /344/

б/ В другия актуализиран тип изкази тема е сказуемото, а рема – подлогът. В състава на темата инфинитивът заема обикновено първо място, спрегнатата форма на глагола следва след него. Тези изкази отговарят на частичен диктален въпрос (Ковтунова 1976: 189). В превода на български език актуализацията се унищожавя и се възстановява актуално-граматичният словоред на главните части на изречението и правият словоред на компонентите на сказуемото.

рус. инф. /т1/ + спрег. ф. /т2/ – П /р/

бълг. П/т/ – спр. ф. + инф. /р/

Например:

И развязать его// пытался всякими способами// Алексей Никитич /330/ - И Алексей Никитич// се мъчеше по всякакъв начин да го развърже /345/, И, конечно, не драться же было за потраченное время// с размахавшимся стариком/74/ - И, то се знае, никой// нямаше да се бие за изгубеното време с ръкомахащия старец /80/.

в/ В руския език е възможен и такъв тип комуникативно разкъсване на сказуемото в актуализирани изкази: рема е само инфинитивът, спрягатата форма на глагола се изнася в началото на изречението в качеството на първа тема, втора тема е подлогът. Изказите отговарят на частичен диктален въпрос (Ковтунова 1976: 190). В българския език в този случай се възстановява отново актуално-граматичният словоред

на главните ечасти на изречението и пряк словоред на частите на съставното глаголно сказуемо.

рус. спр. ф. /т1/ + П/т2/ - инф. /р/
бълг. П /т/ - спрег. ф. + инф./р/

Например:

Стал/ он// прикривать рот ладонью /425/ - Той// започваше да затулва с длан устата си /445/, Путался/ он// охватить природу своими неумелыми руками /40/ - Той //се опитваше да обхване природата с неумелите си ръце /44/.

От всички дадени случаи се вижда, че в българския език се използва само общ символ на словоред: Пт – спрег. ф.+ инф./р/, без отношение към актуализацията (Георгиева 1974: 87). Независимо от това, че съставните части на глаголното сказуемо на руските изкази се намират в различни комуникативни групи, в българския език не се наблюдава дистантно разполагане на частите на сказуемото, независимо от това, че по нормите на българския език това е напълно възможно за устната разговорна реч. В писмената реч такъв словоред се възприема като емфатичен или като проява на стилистична необработеност (Васева 1978: 168).

3. Експресивно-стилистичен вариант на парадигмата.

Експресивно-стилистичният член на парадигмата със съставно глаголно сказуемо е характерен главно за разговорната реч. Изказите от този вариант създават пълна инверсия (Ковтунова 1967: 189): сказуемото-рема се разполага пред подлога-тема:

/Спр.ф. + Инф./ р – Пт

а/ Преди всичко (в 1/2 част от примерите) в превода на български език не се предава инверсията на главните части на изречението, когато сказуемото е собствено рема, тъй като в българския език има място постоянно нарастване на комуникативната натовареност към края на изказа, т.е. в българския вариант се възстановява актуално-граматичният словоред, например:

Но жалобного шелеста под ногами не могли заглушить// все остальные громы и шорохи ночи /9/ - Но целят този гърмел и шумове на нощта// не успяха да заглушат жаловитото шумолене под краката /11/, К вечеру стало слабнуть// страшное рукопожатие /308/ - Привечер страшното ръкостискане// започна да отслабва /324/, С этого места стал заметно туманиться и спадать// волчихинский рассказ /258/ – И от това място разказът на Волчихин// започна да намалява и да заслабва забележимо /271/, Легкой ломкой корочкой успел покрыться// паровоз /440/ – Локомотивът// успя да се покрие с лека чуплива корица /460/, Тем временем стали собираться// артисты /310/ - В това време артистите// започнаха да се събират/325/.

В българския вариант подлогът тема с пълна членна форма заема първа позиция, а сказуемото-рема – втора: при неутрален словоред сказуемото в български език според граматичната норма се разполага на края на изказа.

б/ по-рядко (в 1/3 част от случаите) в българския език сказуемото рема запазва своята начална позиция в изречението и развива емфатичен словоред, например:

Уже при самом выходе пробовал еще навалиться на него// начальник районного политотдела /107/ – Вече при самия изход направи опит да го окупира// началникът на районния политотдел

/114/, *В этом месте и подошел приветствовать Закурдаева// тот высокий, красивый человек /568/ - В този момент дойде да поздрави Закурдаев// този висок, красив човек /588/, Именно таким путем мог идти// Кормилицин /494/ - По този именно начин можеше да отиде// Кормилицин /516/, Не мог не отпечататься на ней// соединенный подвиг моих современников/407/ - Не можеше да не се отпечата върху нея// обединеният подвиг на съвременниците му /426/.*

в/ още по рядко (1/6 част от примерите) при превод от руски на български език в този тип изкази се използва конверсивна замяна на допълнението рема в руския изказ с подлог рема в българския изказ и подлог тема в руския изказ – с допълнение тема в българския. При това смислото членене на изказа се запазва, изменя се само неговото техническо оформяне. Например:

Какое-то темное любопытство/ начинала вызывать в нем// эта женщина /357/- Някакво тъмно любопитство/започваше да се пробужда у него// към тази жена /374/.

От казаното до тук се вижда, че експресивността на руския изказ се създава от словоред, в българския превод това обикновено не се предава. По-рядко в изкази, характерни за разговорната реч, се подчертава комуникативно значимото сказуемо и се създава емфатичен словоред, който се противопоставя на неутралната граматична структура.

4. Разговорно-стилистичен вариант на изкази със съставно глаголно сказуемо.

а/ в случаите на пряк словоред на главните части на изречението в руския вариант разговорността се създава по два начина: изменя се граматичният словоред на частите на съставното глаголно сказуемо или подлогът и сказуемото се разполагат дистантно помежду си.

В българския език тези промени са възможни само в случай на стилистична промяна на текста в аспект на елементи стилизирана не книжовна реч, но в разговорната реч, още повече в стилизирана разговорна реч те не се предполагат. По тази причина в превода на български език се наблюдава актуално-граматичен словоред с прав словоред на разполагане на компонентите на сказуемото; дистантното разполагане отсъства.

Примери:

Я на вас Мартинсону// стану жалуваься /329/ - Ще се оплача от вас// на Мартинсон /345/, Я для тебя мертвым// и порешил стать /335/ - Та реших да стана за тебе// мъртъв /351/, Моя Маша// спать ложиться /324/ - Моята Маша// си ляга да спи /339/.

б/ в превода на български език редовно се появява актуално-граматичен словоред в следните случаи на актуализация на руския изказ: когато спрегаемата форма на глагола на сказуемото образува първа тема, подлогът – втора, а инфинитивът се отделя в самостоятелна рема.

Решили мы // вырваться/134/ - И ние решихме// да се изкубнем /142/, Не может он// выйти и сказаться /390/ - Той не може// да излезе и да се обади /408/.

В превода на изказите на български език подлогът започва изречението и според граматичната норма образува първа тема; спрегаемата форма на глагола – втора, инфинитивът се отделя в рема.

- в стилизирана разговорна реч при стремеж да се подчертае само спрегаемата форма на глагола-рема, тя се изнася на последно място след инфинитива:

Рус. Пт1 Инф. Т. 2 – Спр.ф. р.

В българския вариант се появява неутрален актуално-граматичен словоред, например:

Не бойсь, это не тебя, это нас драть// станут /392/ - Не бой се, не тебе, нази// ще почнат да трепят /410/, Вместе с другими и этого зверька линчевать// примусь /330/ - Заедно с другите аз// ще се заема да линчувам това зверче /346/, Мы судить тебя// станем /444/ - Ние// ще те съдим /465/, А у многих и тело под рубахой подгнивать от побоев// начало /134/ - Пък и на мнозина тялото под ризата// почна да загнива от побоите /142/, Он нас ступеньками сделать// собирался /277/ - Той// се канеше да направи от нас стъпала /291/, Он насытиться от истины// стремился /265/ - Опитваше се// да се насити на истината /280/.

Както изглежда, българският вариант, който запазва абсолютната крайна позиция на спрегаемата форма на глагола рема, е проява на стилистична необработеност на речта, например:

Заедно с другите аз да линчувам това зверче ще се заема; Пък и на мнозина тялото под ризата да загнива от побоите почна.

В руските изкази се среща също пълна инверсия на подлога и сказуемото, ако подлогът е изразен със съществително име, и частична, ако подлогът е изразен от местоимение. В този случай се наслагват една на друга двете стилистични функции на словоредата – експресивно-стилистичната и разговорно-стилистичната. В български език те не се предават със средствата на словоредата и затова в преводите на български език се възстановява актуално-граматичният словоред, например:

Полная грудями лома могут еще находиться// пассажиры /8/ - Наверно, още пътници лежат// под купищата развалини /10/, Начало действовать// выпитое вино /3488 – Испитото вино// започваше да действа /364/, В спорных вопросах вынуждены мы// анатомировать /240/ - В спорните въпроси ние// също сме принудени да анатомираме /252/, О, даже в счетоводы может он// поступать /446/ - О, той може да стане и счетоводител /453/.

По такъв начин във всички случаи на комуникативно разчленяване на съставното глаголно сказуемо в руския език граматическата обусловеност на неговите части не се нарушава независимо от техния обратен словоред. Беше показано, че разкъсването на компонентите на сказуемото или техният обратен словоред често е сигнал за разговорност в руския оригинал. Нормите на българския език в това отношение са по-консервативни: почти винаги в превода се възстановява пряк, граматично определен словоред на частите на сказуемото без инверсия и дистантно разполагане.

И така може да се направи общ извод, че разполагането на частите на сказуемите във всички видове реч както в руския, така и в българския език се определя преди всичко граматично. Действието на комуникативния фактор и в двата езика – руски и български – се изразява в това, че в глаголното и именното съставно сказуемо обратният словоред се осъществява изключително в случаите на рязко комуникативно разделяне на сказуемото на тема и рема. Стилистичната функция на словоредата на съставните сказуеми в руския език се изразява в емфатичен словоред на главните части на изречението и във внасяне на разговорни черти в писмената реч. В българския език е представена само първата – експресивно-стилистичната функция на словоредата, а

разговорно стилистичната се изпълнява от други езикови средства, главно лексикално-фразеологични според наблюденията на И.Васева (Васева 1978:165).

Примерите от разглеждания тук оригинал на руски език и превод на български език потвърждават това наблюдение, например:

Пробовали мы кувалдами сбить с него тяжесть, чтоб расспросить подробнее, но он.../2/ - Опитвахме се да отвалим от него с големи чукове затрупалите го тежести, за да разпитаме по-подробно, но той.../11/. Не бойся, это не тебя, это нас драсть станут /392/ - Не бой се, не, не тебе, нази ще трепят /410/.

ИЗВОДИ

При превод, при преход от един език към друг, се извършва разнообразно преобразуване на речевата структура на изказа. Едни от най-важните са тези, които се свързват с предаването на комуникативната структура. Комуникативната (информативната) структура на изказа – това е съотнасянето на смисловите групи, които имат различна семантична и контекстуална тежест и в зависимост от комуникативната задача имат съответно и различна комуникативна тежест. Тази структура се изразява главно посредством определено разполагане на смисловите групи в определени позиции в изказа, т.е. посредством словоред. Информативната структура на изказа се намира в тясна взаимна зависимост от неговата функционално граматична структура, от синтактичното оформяне на смисловите групи.

В предишното изложение се разглеждат смисловите групи на подлога и сказуемото, тяхното място в изказа в руския език и преобразованията в словоред им при превод от руски на български език. При това се установява, че в руския език словоредът не е свободен: той изпълнява граматична, комуникативна и стилистична функция. Граматичната функция се осъществява не само като „излишно” от гледна точка на руския език средство за различаването на частите на изречението, но и чрез организацията на словосъчетанията. Комуникативната функция на словоред се заключава не само в изразяването на актуалното членение, но и за изразяването на степента на комуникативна значимост на думите. Има значение и морфологичната обусловеност на словоред, проявяваща се при съставното именно сказуемо (степенна на близост към думите – категория на състоянието, изразяващи глаголната част на сказуемото) и при подлога – като зависимост от местоименното или именното му изразяване.

Граматичната, комуникативната и стилистичната функция на словоред са присъщи и на българския език. Съотношението на споменатите три функции в български и руския език е различно. В българския език доминира граматичната функция на словоред и много слабо се проявява стилистичната. Господството на граматичната функция се проявява в строгото спазване на актуално граматичния словоред на главните части на изречението, в тяхното контактно разполагане, в граматичния словоред на частите на съставното именно и съставното глаголно сказуемо. В руския език се осъществява комуникативната функция на словоред и свързаната с нея стилистична функция.

Анализът показва, че въпреки, че преобладава граматичната функция на словоред, в българския език се появява и комуникативната му функция. Последното се изразява в това, че преводът обикновено отразява пълно информативната структура на оригинала. И в двата езика действа принципът на разполагане на компонентите на

смисловата структура по линия на нарастване на комуникативната натовареност, при това този принцип е представен в българския език в по-чиста форма в сравнение с руския, тъй като в българския език отсъства тенденцията за изнасяне в началото на изказа на неговия информативен център (Васева 1978: 164; 169-170). Запазването на комуникативната структура на оригинала води до определени трансформации в пределите на българските изкази, които осигуряват предаването на семантичния словоред на оригинала и не противоречат на неговите граматични функции.

В руския език са представени и двете стилистични функции на словоредата – експресивно-стилистичната и разговорно-стилистичната. За разлика от руския език в българския се проявява единствено експресивно стилистичната функция на словоредата. В българския език словоредът не внася черти на разговорност в писмената реч, което води до съществени промени във формално граматичната структура при превода на български език.

I. В изреченията с просто глаголно сказуемо се проявяват следните закономерности при превод от руски на български език:

1. Синтагматично независими изкази:

a/ в неутралния член на парадигмата се спазва моделът на изказа с препозитивен подлог тема и постпозиция на сказуемото рема и в двата езика. Такъв словоред е определен граматично и комуникативно:

рус. П /т/ - С /р/ - бълг. П /т/ - С /р/

Беседа с другом// не возвращает молодости – Беседата със стар приятел// не възраща младостта.

При това между темата и ремата са възможни отношения: дадено – ново, представляващи идеалния случай на съответствие на синтактичното членение на актуалното; ново – ново, случай на максимална конситуативна независимост; дадено – дадено, случай на максимална конситуативна зависимост. Това изместване между темата и ремата не води до никакви формални различия при превод на български език и затова всички изброени случаи се отнасят до първия тип отношение.

Когато сказуемото е изразено с глагол за екзистенциално значение, в превода на български език се изменя словоредът на изходния модел:

рус. П /т/ - С /р/ -- бълг. С /р/ - П /т/

Тези промени се определят от граматичната норма в българския език: сказуемо, изразено с глагол с екзистенциална семантика, заема първа позиция в словоредата на предикативната група.

Предельная ясность// установилась в его мыслях – В мислите му настъпи// пределна яснота.

В други случаи в българския вариант с цел да се запази смисловата структура на оригинала се преобразува формално граматичната структура на руския изказ. При това се използва конверсив – действие, противоположно на действието в руския изказ. При промяна на посоката на действието неговият формален обект се превръща във фактически субект на действието, т.е. руският формален подлог преминава в допълнение в българския вариант:

Рус. П /т/ -- /С + Д/р

Бълг. П /т/ - /С + Д/р, където

П/бълг./ -- Д /рус/ и

Д/бълг./ -- П /рус./

Когда-то необыкновенный успех у женщин// сопровождал его гастрольные поездки – Гастрольните му пътувания// бяха съпроводени някога от необикновен успех сред жените.

Когато подлогът тема е изразен с местоимение, словоредът на изказа се определя морфологично. Тъй като такъв подлог е комуникативно незначим, той се слива с предшестващата дума като енклитика. В превода на българския език принципът на семантичен словоред съответства на граматичния принцип за оформяне на изречението: ако изречението отговаря на пълен диктален въпрос, то местоименият подлог се пропуска, например:

Должно быть он понадеялся на память, раз не записал фамилии смельчака – Что произошло? Он// понадеялся на память – Разчиташе, изглежда, на паметта си,// щом не записа името на храбреца.

Ако изречението отговаря на пълен модален въпрос, при превода на българския език местоименият подлог се запазва, например:

Утром он поехал к Марине – Поехал ли он к Марине? Он// поехал к Марине – На сутринта той// се запъти към Марина.

Ако кратко обобща казаното, може да направя извод, че при превода от руски на български език на изказите с подлог тема, предшестваш сказуемото рема, информационната структура се предава без промени. Основният начин за подобно представяне е запазването на семантичния словоред на оригинала. Запазването на информационната структура на руския вариант се осигурява също и от някои изменения в синтактичното оформяне на компонентите на изказа. Те зависят главно от възможностите за превод на сказуемото и се диктуват от необходимостта да се спазва в превода семантичният словоред, наличен и в руския вариант, без да се нарушават граматичните норми на българския език.

б/ В експресивно стилистичния член на парадигмата на синтагматично независимите изкази се регистрирани следните случаи:

стилистичният словоред на руския вариант се запазва и в българския вариант (1/2 от случаите):

рус. С/р/ - П/т/ - бълг. С/р/ - П /т/

Практиката на преводите показва, че българският език има всички възможности да предава емфатичен словоред от руския оригинал: подлогът запазва тематичността и дадеността и в крайна позиция на изказа с помощта на пълна членна форма или тематизатори – показателни местоимения.

Жарко топит// бабушка Махуб – Силно е напалила печката// тая баба Махуб.

Така че синтактичната определеност на словоредата, допълнена от морфологични средства, отговаря напълно на изискванията на актуалното членение, усложнено от стилистични задачи.

В други случаи (1/6 част от примерите) моделът на експресивно-стилистичният изказ са променя:

рус. С/р/ - П/т/ - бълг. П/т/ - С/р/

Но замыкался // этот круг – Но кръгът// се затваряше.

В превода на български език изказът се превръща в синтагматично независим от неутрален тип под влияние на принципа на нарастване на комуникативното тегло към края на изказа. При това се сменя допълнителната роля на актуализиране на ремата от фразовото ударение и се възстановява различителната функция на словоредата.

В 1/3 част от примерите се срещат изкази с конверсивно преобразуване на изходния модел на експресивно стилистичния вариант: руското начално рематично допълнение преминава в български подлог тема. По този начин се осигурява предаване на типичната комуникативна структура за българския език: тематичност на началния подлог, а ремата запазва крайната си позиция, като получава и съответното граматично оформяне (непълна членна форма, рематизатор). Сказуемото, показващо изменение на посоката на действието изразява или пасивно действие или се заменя с конверсивно действие в българския вариант. Тази трансформация създава възможност да се постави ремата в крайна позиция, като се измени синтактичното оформяне така, че върху нея да бъде насочено действието:

Остатки слов смывает сон – Останалите му думи се отмиват от съня.

рус. /Д + С/ р --Пт – бълг. Пт --/С + Д/ р

Ако се превежда експресивен изказ с инверсия на подлога тема, изразен от лично местоимение, и сказуемо рема, в превода на български език най-често не се предава инверсията, тъй като подлогът е комуникативно незначителен. При това местоименият подлог в българския вариант се изпуска или се възстановява актуално-граматичният словоред на главните части на изречението.

Так храпел он – Така хрипеше.

Наблюденията върху синтагматично независимите изкази показват, че независимо от преобладаването на граматичната функция на словоредата, в българските варианти се проявява и неговата комуникативна функция: преводният текст винаги се стреми към пълно отразяване на структурата на оригинала. В случаите на несъответствие на граматичния словоред в руския оригинал, изказът в превода се преустройва така, че актуалното членение да не противоречи на граматичното.

в/ Основна стилистична функция на словоредата в руския език се смята внасянето на елементи на разговорност в писмената реч. В българския език тя се ограничава само с експресивно стилистичната функция. Тази разлика става причина за закономерни трансформации при превод от руски на български език на разговорно стилистичния вариант на парадигмата. В изказите с просто глаголно сказуемо разговорната окраска се създава с изнасянето в начална позиция на сказуемото рема. Този словоред е типичен за руската стилизирана разговорна реч. Той изпълнява едновременно комуникативна и разговорно стилистична функция, при това контактната постпозиция подчертава информативната непълноценност на подлога. В българския език подобно явление като правило няма. Това води до появата в превода на български език на актуално граматичен словоред на главните части на изречението в повечето случаи (1/ 2 от примерите). По-рядко (1/6 част от примерите) се извършват конверсивни преобразования в изказа, при които комуникативното тегло на отделните части се запазва, но разговорността на изказа напълно се сменя.

Ако комуникативно непълноценен подлог е изразен от лично местоимение, то в превода на български език той или се изпуска, или става енклитика, или словоредът се възстановява в актуално-граматичен, при това разговорно стилистичната функция на словоредата остава неизразена.

Спуталась Моя Зоська с агрономом одним – Моята Зоска заживя с един агроном.

А то еще встретился мне тот офицерчик – А тия дни срещнах онова офицерче.

А конец придумал я сам – А краят измислих сам.

В руските разговорни контексти се наблюдава тенденция към дистантно разполагане на главните части на изречението, при това дистантността е средство за актуализация. В българските примери доминира контактното разполагане на главните части. Затова на мястото на дистантното разполагане на подлога и сказуемото в руския текст, в превода на български език се среща актуално граматичен словоред с контактното разполагане на частите на предикатната група. Контактното разполагане в българския език се определя граматично: от задачите и целите на комуникативната задача, заложена в изказа, която в дадения случай се подчинява на забрани от граматичен характер.

И ты же не за социализм борешься – Та нали не за социализъм се бориш ти.

2. Неразчленени изкази.

На базата на изследвания материал може да бъдат отделени следните съответствия при превод от руски на български език:

а/ В изходния член на парадигмата и за двата езика – руски и български – ако сказуемото е изразено с глагол с екзистенциално значение, типичното разполагане се състои в поставянето на сказуемото пред подлога (и двете главни части на изказа влизат в състава на ремата на изказа). Този вариант при превод на български език не предизвиква трансформации:

рус. /С + П/р -- бълг. /С + П/р

В този случай граматичното членене съответства на актуалното – затова главните части на изречението не променят местата си, не се променя и тяхното синтактично оформяне (2/3 от примерите).

Зазвонил телефон – Зазвъня телефонът.

1/3 част са случаите, когато в българския език изходният модел се променя:

рус. /С + П/р – бълг. /П + С/р, ако

семантиката на глагола, с който е изразено сказуемото, се променя от ‘битие’ към експликация на ‘процесуалност’. Явлението се усилва още и от това, че българският подлог се употребява с пълна членна форма. Вследствие на това преобразуване изказът се трансформира от неразчленен (с нулева тема) в руския изказ в синтагматично независим с подлог тема и сказуемо рема в превода на български език.

Падают снежинки – Снежинките плавно падат.

б/ Еспресивно-стилистичен вариант на парадигмата.

В процеса на анализа беше установено, че руският експресивен вариант на неразчленен изказ не се предава при превода на български език. Руският експресивен изказ преминава в българския вариант или в синтагматично независим изказ от неутрален тип (70% от случаите), или се възстановява неутрално стилистичният вариант на неразчленения изказ (30% от случаите).

Почтительная тишина стояла - Владееше почтителна тишина.

в/ Разговорно-стилистичен вариант на парадигмата.

Беше установено, че в превода на български език не се предава разговорно-стилистичният вариант на неразчленените изкази, създаван в руския оригинал с преместаване на подлога в препозиция по отношение на сказуемото. Преводът на български език възстановява неутралния словоред на неразчленените синтагматични изкази.

Вы же видите, метель начинается – Нали виждате, започва виелица.

И така на базата на анализирания материал може да се твърди, че най-честите преводачески трансформации на неразчленените изкази са предизвикани от невъзможността на се предадат със средствата на словоред в българския език стилистично експресивната и стилистично разговорната функция от оригинала.

3. Синтагматично зависими изкази.

а/ В изходната част на синтагматично зависимите изкази се реализира модел с препозиция на сказуемото тема и постпозиция на подлога рема. Независимо от граматичната функция на словоред с фиксирана начална позиция на подлога в дадения случай българският словоред пълно и точно отразява комуникативната структура на оригинала (1/2 от случаите):

рус. С/р/ -- П/т/ -- бълг. С/р/ -П /т/

Он спрыгнул с бронепоезда и бежал в ночь. По нему стреляли// свои же - Той скоочи от бронирания влак и побягна в нощта. По него стреляха // и своите

При това рематичността на подлога в българския вариант се усилва от рематизатори – **и, само**, неопределителни местоимения като **някакъв**, числителното **един** във функция на неопределително местоимение.

Обаче чисто граматичната функция на словоред в българския език преобладава над комуникативната: от крайна позиция подлогът се премества в начална и става тема, т.е. осъществява се принципът на нарастване на комуникативното тегло на смисловите групи към края на изказа в своя обичаен вид:

рус. С/т/ -- П /р/ -- бълг. П/т/ - С/р/ (1/3 част от случаите).

Лиза вспыхнула. Никогда в таком гневе не видел ее// старик - Лиза пламна. Никога старецът// не я беше виждал толкова разгневена.

При превод на тази прогресираща структура на български език се срещат и такива случаи (1/6 част от примерите), когато актуалният словоред на семантичните групи остава неизменен – променя се само синтактичното им оформяне: подлогът рема на руския вариант става в българския или пряко, или косвено допълнение. При това се използват пасивни конструкции, които поставят в съответствие актуалното членение на граматичното: руското тематично допълнение преминава в тематичен български подлог, а рематичният подлог в българския вариант – в конкретизатор допълнение, пряко или косвено. Тази трансформация е оправдана само тогава, когато по смисъл ремата, макар и оформена като руски подлог е обект на действието, а допълнението тема фактически субект. Тогава без ущърб на смисъла в българския вариант подлогът на пасивната конструкция се оформя като:

рус. /Д+С/т – Пт – бълг. Пт--/С+ Д/р, където

бълг. = Д рус.

бълг. = П рус.

Ее написал совсем неумелый человек. И потому его взволнованной искренности не пожрали// требования высокого искусства - Написал я беше съвсем неумел човек. Затова и развълнуваната му искреност не беше погълната от изискванията на някакво високо изкуство.

б/ Експресивно стилистичен вариант на синтагматично зависимите изкази.

Експресията и в двата езика – руски и български – се създава не със средствата на словоред, а от интонацията (фразовото ударение пада върху подлога – рема).

Експресивният член на руския синтагматичен зависим вариант инверсира сказуемото тема и подлога рема. При прехода към български език експресивната окраска на изказа се запазва, предава се пълно и точно в словоредата на оригинала:

рус. П/р/ --С/т/ -- бълг. П/р/ --С/т/

Мельком он покосился на опухшие руки нищего. Грязная нищета// никогда не трогала его /187/ - Погледна подутите ръце на просяка. Мръсната нищета// никога не го трогваше /198/.

При глаголите със значение за битие българският превод възстановява неутралния член на синтагматично зависимите изкази (1/3 част от случаите) под влияние на граматичните норми на българския език. Трансформацията е изразена в 1/2 част от изказите.

Голубовато засветилась рампа. Легкая судорога, как в ночном, перед рассветом, небе// пробежала по занавесу /209/ - Рампата се освети синкаво. По завесата като по нощно небе пред разсъмване// премина лек трепет/220/;

В 1/6 част от примерите при превод на български език се появява конверсивно преобразуване: подлогът рема на руския вариант се превръща в рематично допълнение на българския. Експресията на руския изказ се предава в българския превод с интонация: фразовото ударение пада на рематичното допълнение.

Из гавани донесся вой сирены, адресованный ночным кораблям. Дыхание древнего века// слышалось мне в соединенном шуме прибоя и ветра /565/ - От пристанището долетя вой на сирена, предназначен за нощните кораби. Долавям дихание на старинните векове// в сливащия се шум на прибоя и вятъра /589/.

Като цяло преводът на български език запазва словоредата на членовете на предикатната група на експресивния вариант на синтагматично зависимите изкази (11/18 от всичките случаи или около 60 %).

в/ изречения с глаголи с екзистенциално значение, които се отнасят към неразчленените синтагматични изкази, при разширяване с второстепенни части на изречението образуват синтагматично зависими изкази. В тях подлогът предшества сказуемото и се наблюдава отношение между тях дадено - дадено. При превод от руски на български език на този тип изкази не се наблюдават трансформации поради пълното съответствие на граматичната и комуникативната функция и в двата езика.

В три громадных шага он достиг двери кабинета и взглянул. Лиза// сидела на корточках, спиной к нему /244/ - С три огромни крачки той стигна до кабинета си и надникна вътре. Лиза// беше клекнала гърбом към него /257/.

II. Изречения със съставно именно сказуемо.

Изреченията със съставно именно сказуемо се характеризират със следните особености: словоредът на компонентите на сказуемото и в двата варианта – руския и българския – се определят синтактично от мястото на подлога в изречението, морфологично и лексикално – от това, с каква част на речта се изразява именната част на сказуемото. Разполагането на частите на сказуемото се определя граматично, а комуникативният фактор намира отражение в случаите на рязко комуникативно делене на сказуемото на тема и рема.

1. При препозиция. на подлога на руския вариант се наблюдават следните промени в словоред на предикатната група на изказа.

а/ Ако именната част на сказуемото е изразена с дума – категория на състоянието, в руските изкази се осъществява обратен словоред на компонентите на съставното именно сказуемо. Трансформацията се определя морфологично.

- В 3/5 от случаите в превода на български език се възстановява прав словоред на компонентите на сказуемото под въздействие на граматичната норма в българския език.

рус. П + /N + Спом. гл./С

бълг. П + /Спом. гл. + N/С

Недавними плетъми использованное племя способно было на что-нибудь большее /156/ - Доскоро избиван с камшици, народът беше годен за нещо повече /165/;

- В 2/5 от случаите българският вариант се освобождава от обратния словоред на частите на сказуемото с помощта на конверсивни промени. Рематичното руско допълнение преминава в рематичен подлог в българския, като при това частите на сказуемото се поставят в прав словоред според граматичната норма на българския език. Коммуникативната структура на оригинала се предава в превода без промяна.

Главный удар был нанесен белыми со стороны Симбирска /133/ - Главния удар белите нанесоха откъм Симбирск /141/.

б/ Ако именната част на сказуемото е изразена със съществително, прилагателно име или причастие, частите на съставното именно сказуемо в руския оригинал се разполагат в прав ред.

- В 3/4 от случаите в превода на български език се запазва словоредът на руския вариант, при това и двете части на сказуемото комуникативно не се делят:

рус. Пт + /Спом. гл. -- N/Ср

бълг. Пт + /Спом.гл. -- N /Ср

Все это казалось непостижимым /19/ - Всичко това беше просто невъобразимо /22/; Встреча была неожиданная для обоих /15/ - Срещата беше неочаквана и за двамата /17/;

- При комуникативно разкъсване на сказуемото от руския вариант: връзката влиза в тематичната група, именната част – в рематичната; в българския вариант се актуализира изказът: именната част като рема се изнася в началото на изказа (1/4 от примерите)

рус. /П + Спом. гл./т -- N/р

бълг. Nr + Спом.гл.+ П /т

Он оказывался// совсем милым человеком /4/ - Извънредно мил човек// се оказваше тоя Курилов /6/.

в/ В разговорно стилистичния вариант на изказите със съставно именно сказуемо при препозитивна позиция на подлога в руския вариант се създава разговорна окраска посредством обратен словоред на частите на сказуемото. В българския вариант тази норма отсъства и във всички случаи при превод на български език се възстановява актуално-граматичният словоред на главните части на изречението с прав словоред на частите на сказуемото:

рус. Пт -- /N -- Спом.гл./Ср

бълг. Пт --/Спом. гл. + N/Ср

Ведь ты// без верхнего этажа человеком стал//349/ - Та ти си станал човек без горен етаж /366/,

2. При постпозиция на подлога се забелязва следното:

а/ Независимо от морфологичното изразяване на именната част на сказуемото в руския вариант се наблюдава обратен словоред на частите му според руската граматична норма. Във всички примери в българския вариант се запазва словоредата, тъй като граматичната и комуникативната функция и в двата езика съвпадат (и двете части на именното сказуемо влизат в една и съща комуникативна част на изказа):

рус. С / N + Спом.гл./ -- П

българ. С / N + Спом.гл./ -- П

Налицо был// иллюстрированный список действующих лиц /195/-

Налице беше// илюстрованият списък на действащите лица /206/;

б/ в експресивно стилистичния вариант на руския изказ, когато сказуемото рема е в препозитивна позиция по отношение на подлога тема, частите на именното сказуемо разменят местата си.

- В $\frac{1}{2}$ от примерите на български език на мястото на експресивния словоред се възстановява актуално-граматичен на главните части на изказа и прав словоред на съставните части на сказуемото.

рус. С / N + Спом. Гл./р – Пт

българ. Пт –С/Спом.гл. + N /р

Скуден был// этот выбор /364/ – Изборът// беше оскъден /383/;

В случай на особено подчертаване на комуникативното тегло на сказуемото българският вариант запазва експресивния словоред на оригинала:

рус.С / N + Спом. Гл. /р – Пт

българ. С / Ns+ Спом. Гл. /р --Пт

Плохая, слишком беспартийная // твоя деятельность /490/ –

Лоша, съвсем беспартийна ти е// работата /512/;

в/ В разговорно стилистичния вариант на руския изказ при постпозиция на подлога тема и обратен словоред на частите на сказуемото се наблюдава:

- в $\frac{3}{4}$ част от случаите в превода на български език не се предава разговорността и се възстановява актуално граматичен словоред на главните части и прав словоред на сказуемото:

рус. С / N + Спом. Гл./ р –Пт

българ. Пт –С /Спом.гл. + N /р

Теперь уликой становился// даже брат /59/ - Сега дори и брат

му// беше станал улика /64/;

- в $\frac{1}{4}$ част от примерите в българския вариант се наблюдава прав словоред на частите на сказуемото при обратен ред на главните части на изречението:

рус. С / N + Спом. Гл./р – Пт

българ. С /Спом. Гл. + N/р –Пт

По-видимому, медицине безразличны// чины и звания /425/ - За

медицината, види се, са без значение// чиновете и званията /427/.

Сигнал за разговорност в този тип изкази е също дистантността на словоредата на главните части на изречението или дистантността и необичайната инверсия на съставящите компоненти на сказуемото. В този случай в българския вариант се осъществява контактно разполагане на съставящите. Затова в превода на български език се наблюдават следните преобразования:

1. рус. Nр -- /П + Спом. гл. /т

българ. Пт --/Спом. гл. + N/р

*Присланы// они были в целях узнания о направлении мыслей /385/
- Те// били изпратени да разузнаят каква е насоката на мислите
/404/.*

2. рус. /Спом.гл. + П/т---Nr

бълг. Пт --/Спом. гл. ++ N /р

*Весь вечер был он// важен и непристъпен/108/ - Цялата вечер
той// беше/ важен и непристъпен /115/;*

3. рус. Пт –К--/Спом. гл. + N /р, където К е второстепенна част на изречението, въвеждаща дума, причастна и деепричастна конструкция:

*Ночь// была для меня потеряна /258/ - За мене нощта// беше
загубена /271/;*

4. бълг. Пт --/Спом. Гл. + N /р

К-----К

*Отличные// у тебя были ребята, Протоклитов /348/ - Мощите
ти// бяха отлични, Протоклитов /358/.*

В тези случаи се отстранява нарушаването на граматичния словоред и се възстановява актуално граматичния словоред на главните части на изречението с прав контактен словоред на частите на сказуемото, без инверсия и дистантност, със синтактично разполагане на зависимите от тях второстепенни части на изречението.

3. Едносъставни изречения.

В едносъставните изречения, ако именната част е изразена с думи категория на състоянието, морфологично определения модел на руския вариант има вид:

С /N + Спом. гл./т—Др.

Лексикално определената конструкция е следната:

С /Спом. гл. + N /т - Др

Сказуемото в тях изцяло влиза в ремата и комуникативната функция на словоредта става препятствие за граматичната. Рематичната норма в българския език в този случай не фиксира определен словоред на компонентите на сказуемото. Затова при превод от руски на български език се наблюдава вариране на частите на сказуемото: връзка +предикатив или предикатив + връзка, за което съдейства и това, че и двете части на сказуемото изцяло влизат в състава на темата. В българския език в този случай редът на компонентите на сказуемото не са подчинени нито на морфологизиране, нито на лексикални фактори. Затова е трудно да се говори за каквито и да е било закономерности при предаването на руския вариант.

Същото може да се каже и за случаите, когато именната част на сказуемото е изразена със съществително, прилагателно или причастие в случай, когато компонентите на сказуемото не са разделени комуникативно. Ако сказуемото от руския вариант се дели на тема и рема, то преводът на български език запазва напълно комуникативната структура на оригинала, тъй като в него липсват граматични и лексикални забрани, ограничаващи разполагането на компонентите на съставното именно сказуемо в рамките на едносъставните изречения.

II. Изречения със съставно глаголно сказуемо.

1. Изходен член на парадигмата.

Изречението със съставно глаголно сказуемо образуват изходен член на парадигмата с препозиция на подлога тема и постпозиция на сказуемото рема. Ако и двете главни части на сказуемото в руския изказ се разполагат контактно и сказуемото

като цяло влиза в ремата, при превода на български език няма трансформации. Ако подлогът и съставното сказуемо в руския вариант се разполагат дистантно, в превода на български език те във всеки от случаите заемат контактна позиция. В изходния член на парадигмата и в двата езика – руски и български – се наблюдава съответствие на граматичната функция на словоред на комуникативната и съответно се възстановява актуално-граматичен словоред на главните части на изречението.

2. Актуализирани варианти на парадигмата. Възможни са следните актуализации на руския изказ от този тип Инф. /т1/ П/т2/ -- спр. гл. /р/

Обедать// они /отправились вместе – Отидоха// да обядват/ заедно.
Инф. /т1/ спр.гл. /т2/ --П/р/

И развязать его пытался всякими способами //Алексей Никитыч - И Алексей Никитич //се мъчеше по всякакъв начин да го развърже.

Спр. гл. /т1/ П /т2/ -- Инф./р/

Стал/он// прикрывать рот ладонью – Той започваше //да затульва с длан устата си.

В руския език е възможна дистантна употреба на спрегаемата форма и основната част – инфинитива в зависимост от целта на комуникацията както в устната разговорна реч, така и в писмената. В българската писмена реч такъв словоред се възприема или като емфатичен или като проява на стилистична необработеност.

3. Еспресивно стилистичен вариант на парадигмата.

В експресивно стилистичния руски вариант със съставно глаголно сказуемо се наблюдава пълна инверсия на подлога тема и скзуемото рема:
/Спр.гл. + Инф./ р—Пт

В половината от примерите преводът на български език не предава инверсията на главните части на изречението и предпочитан актуално граматичен словоред, който осигурява нарастване на комуникативната тежест към края на изказа.

К вечеру стало слабнуть// страшное рукопожатие – Привечер страшното ръкопожатие // започна да отслабва.

По-рядко (в 1/3 част от случаите), когато е особено нужно да се подчертае комуникативното тегло на сказуемото, в превода на български език се допуска емфатичен словоред на главните части. Но все пак по-често експресията на изказа, създавана от словоредата, не се отразява в превода.

4. Разговорно-стилистичен вариант на парадигмата.

В изразите със съставно глаголно сказуемо разговорната окраска на руския вариант се създава по следния начин.

а/ При препозитивно разполагане на подлога тема по отношение на сказуемото рема се променя граматичният словоред на частите на съставното сказуемо или подлогът и сказуемото се разполагат дистантно помежду си. В българските разговорни контексти такъв словоред не се допуска. Затова преводът в този случай в преводът на български език е с актуално граматичен словоред с прав словоред на частите на сказуемото; дистантно разполагане не се наблюдава.

Я для тебя мертвым// и порешил стать – Та реших да стана за тебе // мъртъв.

б/ Ако в руския изказ главните части на изречението и компонентите на съставното сказуемо се разполагат дистантно:

Спр.гл. /т1/ П /т2/ -- Инф. /р/

Решили мы// вырваться – И ние решихме// да се изкубнем.

П /т1/ Инф. /т2/-- Спр. Гл. /р/

Он насытитъся от истины// стремился – Опитѣмаше се// да се насити от истината.

Или се появява пълна инверсия на главните части на изречението при подлог, изразен със съществително име, и частична инверсия – при местоименен подлог, граматичната определеност на руския словоред не нарушава неговите комуникативни закономерности. В този случай нормата в българския език води до актуално граматичен словоред на главните части на изречението и прав словоред на частите на сказуемото, без инверсия и дистантност при превода от руски на български език.

Вижда се, че изказите в българския език се преустройват така, че принципът на семантичния словоред да не противоречи на граматичния принцип за оформяне на подлога в изречението, при това разговорно стилистичната функция на словоредата на руския оригинал се предава чрез средствата на други езикови равнища или остават неизразени, по наблюденията на И.Васева (Васева 1978: 170). В изследваните примери от руския оригинал и превода му на български език такива случаи не са намерени.

И така във всички случаи на комуникативно разчленяване на сказуемото в руския вариант, макар че граматичната определеност на неговите части не е нарушена, в българския вариант се наблюдава неутрален, неактуализиран словоред без инверсия и дистантност на словоредата. Независимо от това, че в руския език граматичната функция на словоредата в рамките на съставните сказуеми доминира над комуникативната, тази определеност е по-слаба в сравнение с граматичната определеност в българския език.

Когато правим равносметка на казаното до тук, следва да подчертаем, че в разгледаните от нас модели на преобразуване на изказите при превод от руски на български език са свидетелство за това, че в българския език, както и в руския, преобладава принципът на разполагане на предикатната структура от темата към ремата. За да запазим в превода компонентите на информационната структура е необходимо преди всичко да запазим техните позиции в изказа, а синтактичното оформяне на тези компоненти може да се измени в съответствие с изискванията на българската граматика, фиксираща определен словоред на главните части на изречението. Синтактичните преобразования при превод от руски на български език, очертани от предишните модели, са предизвикани от необходимостта да се запазят в българския вариант компонентите на информационната структура на руския изказ без промени.

Като се говори за моделите, по които се осъществява преустройването на речевата структура на изказите при превод, се има предвид само тези изменения в словоредата и синтактичното оформяне, които са свързани с предаването на български език на компонентите на информационната структура на изказа. Този проблем според нас е само един от най-важните в теорията и практиката на превода. Познаването на тези преобразования ще облекчи процеса на превода в значителна степен и ще приближи неговата равноценност към оригиналния руски текст. Извеждането на тези преобразователни модели дава възможност да бъдат разбрани причините на промяната на мястото на компонентите на комуникативната структура на изказите при превод от руски на български език, отделянето на тези средства, с помощта на които в българския език се осигурява запазването на комуникативната тежест на всички части на структурата.

В работата беше разгледан частен проблем при предаването от руски на български език на информацията за логическия център на изказа и влиянието на словоредата на главните части на изречението върху този логически център. Установени

бяха основните закономерности на промяната на главните части на изречението при превод от руски на български език и бяха изведени основните начини за решаване на трудности при превода в тази област. Като беше съпоставен материал от романа на Л.Леонов „Дорога на океан” и превода му на български език, направен от Стр. Джамджиев, бяха систематизирани в процеса на съпоставката сходствата и разликите в словоредата на различни структури в двата езика – руския и българския. Тези наблюдения са основа за по-нататъшни анализи върху материал и други преводни текстове и оригинални текстове на руски и български език.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрейчин 1944: *Андрейчин, Л.* Основна българска граматика. София.
- Адамец 1966. *Адамец, П.* Порядок слов в современном русском языке. Прага.
- Апполонова 1973: *Апполонова, М.А.* О системном подходе к языку. –В: Тетради переводчика. Вып. 10, Москва, Межд.отношения.
- Апресян 1976: *Апресян, Ю.Д.* Экспериментальное исследование русского глагола. М. Наука, 1967.
- Арутюнова 1976: *Арутюнова, Н.Д.* Предложение и его смысл. Москва, 139-142.
- Балли 1955: *Балли, Ш.* Общая лингвистика и вопросы французского языка. Пер. франц. Яз. Москва.
- Бархударов 1975: *Бархударов, Л.С.* Язык и перевод. Москва, Международные отношения, М., гл.5.
- Бархударов 1965: *Бархударов, Л.С.* Проблемы синтаксиса простого предложения современного английского языка. Москва, МГПИИЯ.
- Благоева, Колковска 2011: *Благоева, Д., С. Колковска,* Корпусният подход в българската лексикография – практика и перспективи. –В: Съвременни методи и подходи в лексикографската практика. София, Авангард прима, 7–46.
- Брылева 1976: *Брылева, Н.П.* Некоторые замечания о порядке слов при переводе с английского языка на русский. –В: Тетради переводчика, вып. 13, Международные отношения.
- Бъркалова 2009: *Бъркалова, П.* Рекурсията – възможност за холистичен поглед към езика. –В: Човекът и езикът универсум. Юбилеен сборник по случай 60 г. на доц. д-р Иван Чобанов. Пловдив, Пловдивско университетско издателство, 57-61 (словоред на препозитивните съставки и рекурсията в именната група).
- Бъчваров 1973: *Бъчваров, Я.* Словоредът като средство за граматично изразяване в славянските езици. –В: Славистични изследвания. София.
- Бъчваров 1976: *Бъчваров, Я.* За някои особености на словоредата в българския и белоруския език. – Бюлетин за съпоставително изследване на българския език с други езици, 5.
- Бъчваров 1985: *Бъчваров, Я.* Словоредни особености в българския и белоруския език (върху материал от преводни произведения). –В: Езикови проблеми на превода (славянски езици). Наука и изкуство, София, 110-114.
- Васева 1978: *Васева, И.* К вопросу о функциях порядка слов в болгарском и русском языках. –В: Славистични изследвания. 4, София, Наука и изкуство, 161-170.
- Васева 1976: *Васева, И.* Наблюдения върху еднородните части на изречението с оглед на актуалното членение. Сб. Актуално членение на изречението в българския език, 25-26.

- Васева 1982: *Васева, И.* Теория и практика перевода. София, Наука и изкуство.
- Васева 1989: *Васева, И.* Стилистика на превода. Специфика на превода на различни видове и жанрове текст. София, Наука и изкуство.
- Вилимовска 2017: *Вилимовска, Д. Й.* Словоред и информационна структура на изречението (с оглед на адвербиалните модификатори, изразяващи епистемична модалност). Дисертация. София.
- Гак 1968: *Гак, В.Г.* Проблемы лексико-грамматической организации предложения. Москва.
- Галкина-Федорук 1957: *Галкина-Федорук, Е.М.* Современный русский язык. Синтаксис, гл. Порядок слов, ИМГУ.
- Гвоздев 1957: *Гвоздев, А.Н.* Современный русский язык. Синтаксис. Издание МГУ.
- Гвоздев 1961: *Гвоздев, А.Н.* Современный русский литературный язык. Москва.
- Георгиева 1974: *Георгиева, Е.* Словоред на простото изречение в българския език. София, Издателство на БАН.
- Градинарова 2010: *Градинарова, А.* Словорасположение в русском и болгарском языках: позиции подлежащего и сказуемого. –В: Acta Linguistica, 1, 54-70.
- Градинарова 2007: *Градинарова, А., Н. Делева, И. Васева.* Русский и болгарский языки. Сопоставление грамматических систем. Вопросы перевода. София, Херон прес.
- Грамматика 1983: *Грамматика на съвременния български книжовен език.* Т. 3, Синтаксис, София. Словоред, 266-287.
- Грамматика 1954: *Грамматика русского языка.* Т. 2. Синтаксис. Части 1 и 2. М АН СССР, 1984.
- Грамматика 1960: *Грамматика русского языка.* Москва, Издание АН СССР, Москва, Т.2, ч.1.
- Данеш 1962: *Данеш, Ф.* К вопросу о порядке слов в славянских языках. –В: IV международный съезд славистов. Материалы дискуссии. Т. 2, М., АН СССР.
- Даниленко 1990: *Даниленко, В.П.* У истоков учения об актуальном членении предложения (период до Анри Вейля). – Филологические науки, 5, 82 – 89.
- Журиная 1990: *Журиная, М.А.* Типологическая классификация языков. –В: Лингвистический энциклопедический словарь. Под ред. В.Н. Ярцева. М., Советская энциклопедия, 511-512.
- Иванова 2009: *Иванова, Е.* Сопоставительная болгарско-русская грамматика. Т. 2. Синтаксис (под науч. ред. проф. Ст.Димитрова). София.
- Иванова, Градинарова 2015: *Иванова, Е.Ю., А.А. Градинарова.* Синтаксическая система болгарского языка на фоне русского. Языки славянской культуры- М., 626 с. Гл. Словоред, 479–506.
- Иванчев 1957: *Иванчев, Св.* Наблюдения върху употребата на члена в българския език. – Български език, 6.
- Касевич 1988: *Касевич, В.Б.* Семантика. Синтаксис. Морфология. Москва.
- Кацнельсон 1972: *Кацнельсон, С.Д.* Типология языка и речевое мышление. Ленинград.
- Ковтунова 1969: *Ковтунова, И.И.* Порядок слов в русском литературном языке XVIII – первой трети XIX в; Пути становления современной нормы. Издание „Наука”, Москва, 231 с.
- Ковтунова 1976: *Ковтунова, И.И.* Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение предложения. Москва, „Наука“.
- Коева 1995: *Коева, С.* Към въпроса за влиянието на контекста върху словоредните изменения. –В: Лингвистика на текста. София, Академично издателство „Проф. „М. Дринов”, 210-229.

- Комиссаров 1973: *Комиссаров, В.Н.* Слово о переводе. Москва, ИМО, 18-22.
- Крушельницкая 1967: *Крушельницкая, К.Г.* Грамматические значения в плане взаимоотношения языка и мышления. –В: Сб. Язык и мышление. М.
- Кръстева 2016: *Кръстева, И.* Преводът – процес на транскодирание. – Чуждоезиково обучение, 2, 137–145.
- Крылова, Хавронина 1976: *Крылова, О.А., С.А. Хавронина.* Порядок слов в русском языке, Москва.
- Крушельницкая 1969: *Крушельницкая, К.Г.* О синтаксической природе актуального членения предложения. –В: Сб. Инвариантные синтаксические значения и структура предложения. Доклады на конференцию по теоретическим проблемам синтаксиса. Москва, "Наука".
- Кудашина 2003: *Кудашина, В.Л.* Коммуникативные функции порядка синтаксических сегментов в современном русском языке. Ел. адрес: scienter.online/sintaksis/osveshenie-problemyi-poryadka-sledovaniya-126372.html
- Кудашина 2003: *Кудашина, В.Л.* Коммуникативные функции порядка синтаксических сегментов и вопросы культуры. Северо Кавказский государственный технический университет, Невинномысский технологический институт, 193 с.
- Лаптева 1962: *Лаптева, О.А.* Расположение одиночного качественного прилагательного в составе атрибутивного словосочетания в русских текстах XI-XVII в. Канд. дисс., Москва.
- Лаптева 1976: *Лаптева, О.А.* Русский разговорный синтаксис. Москва.
- Левицкая, Фитерман 1976: *Левицкая, Т.Л., А.М. Фитерман.* Проблемы перевода. Международные отношения, Мгл. 1.
- Легурска 1978: *Легурска, П.* За мястото на подлога и сказуемото при превод от руски на български език. – Български език, 3, 228-233.
- Легурска 1979: *Легурска, П.* Интерференция при художественном переводе на уровне словорасположения. – Болгарская русистика, N5, 82-84.
- Легурска 1982: *Легурска, П.* О закономерностях изменения порядка компонентов составного глагольного сказуемого при переводе с русского языка на болгарский (на материале романа Л.Леонова „Дорога на океан“ и перевода на болгарский язык С. Джамджиева). –В: Сборник докладов второй и третьей научных конференций молодых русистов. Пловдивский университет,.
- Легурска 1981: *Легурска, П.* Некоторые замечания о порядке компонентов составного именного сказуемого при переводе с русского языка на болгарский. –В: Исследование русского языка в сопоставлении с болгарским. София, МНП НИИРЕЛ, 117-125.
- Лекант 1976: *Лекант, Н.А.* Типы и формы сказуемого в современном русском языке. Москва.
- ЛЭС 1990: *Лингвистический энциклопедический словарь.* Москва, (Порядок слов)=
- Ломтев, Т.П. Грамматическое и логическое в предложении. Исследования по славянской филологии. Москва, 1972.
- Мартянова: *Мартянова, И.А.* Диалектика динамики статистических свойств художественного текста (на материале сценария). Ел. адрес: www.philology.nsc.ru/journals/spi/pdf/2012-4/2012-4-Martyanova.pdf
- Мартянова 1988: *Мартянова, И.А.* Композиционный аспект варьирования порядка слов. –В: Вопросы грамматического варьирования. Иркутск.
- Матезиус 1967: *Матезиус, В.* О так называемом актуальном членении предложения. –В: Пражский лингвистический кружок. Сборник статей. Москва, Прогресс, 239-245.

- Мельничук 1958: *Мельничук, А.С.* Порядок слов и синтагматическое членение предложения в славянских языках. Киев.
- Онищенко 2010: *Онищенко, М.С.* Инверсия в английском языке: методология и прагматика перевода на русский. *Acta linguistica*, 1, 98-109.
- Пенчев 1998: *Пенчев, Й.* Синтаксис на съвременния български език. Пловдив, Изд. „Неделник“.
- Попов 1962: *Попов, К.* Съвременен български език. Синтаксис. София.
- Почепцов 1961: *Почепцов, Г.* Порядок слов как средство выражения синтаксических отношений в современном русском языке. – *Русский язык в национальной школе*, 5.
- Распопов 1970: *Распопов, И.П.* Строение простого предложения в современном русском языке. Москва.
- Распопов 1961: *Распопов, И.П.* Актуальное членение предложения. Уфа.
- Распопов, Закирьянов 1965: *Распопов, И.П., Н.Т. Закирьянов.* Основные функции порядка слов в русском языке. – *Русский язык в национальной школе*, 4.
- Рецкер 1974: *Рецкер, Я.И.* Теория перевода и переводческая практика. Москва, ИМО.
- Русская грамматика 1982: *Русская грамматика. Т. 2. Синтаксис.* Москва, Изд. “Наука” (гл. Порядок слов, 190-214).
- Русская разговорная речь 1973: *Русская разговорная речь.* Москва, Издание АН СССР, 330-402.
- Саттарова 2014: *Саттарова, А.Ф.* Из истории изучения АЧ предложения. – Молодой ученый, апрель, №4. Ел. адрес: <http://moluch.ru/archive/63/10059>
- Сергиевская, 2004: *Сергиевская, Л.А.* Языковая модель: перспективы развития. – *Болгарская русистика*, 3-4.
- Синицина 2006: *Синицина, Т.А.* Функции ПС в коммуникативном членении предложения: Сравнительно-сопоставительный анализ на материале немецкого и русского языков. АКД, Москва.
- Сиротинина 1965: *Сиротинина, О.Б.* Порядок слов в русском языке. Саратов.
- Сиротинина 1974: *Сиротинина, О.Б.* Современная разговорная речь и ее особенности. Москва.
- Стоянов 1959: *Стоянов, Ст.* Употреба и значение на определителния член в съвременния български книжовен език. –В: *Годишник на СУ, филологически факултет.*
- Сугарева, Атанасова 1955: *Сугарева, Т., В. Атанасова.* Немска граматика. София, Наука и изкуство.
- Теофилова 2017: *Теофилова, Ст.* Словоред на обстоятелствените пояснения за време и място с посока в разговорната реч. –В: *Филологически форум*, 1. Ел. адрес: http://philol.forum.unl-sofia.bg/wp-content/uploads/2017/08/10.2_Теофилова_2017_5_102_116.pdf
- Тишева 2014: *Тишева, Й.* Как говори съвременният българин. Т. 2. Прагматика и устна реч. София.
- Тишева 2009: Тишева, Й. За словоредните модели в българското просто изречение. –В: *Отговорността пред езика*. 3, Унив. изд. „Епископ Константин Преславски”, Шумен.
- Тишева, Джонова 2004: *Тишева, Й., М. Джонова,* За някои словоредни особености за топикализация в разговорната реч. –В: *Трудове на Велико-Търновския университет „Св.св. Кирил и Методий”, Филологически факултет*, Т. 34, 2, *Езикознание*, 95-108.
- Томашевски 1959: *Томашевски, Б.В.* Стилистика и стихосложение. Курс лекций. Л.
- Федоров 1968: *Федоров, А.В.,* Основы общей теории перевода. Москва, Высшая школа.
- Федоров 1961: *Федоров, А.В., И.Н. Кузнецова, Е.Н. Морозова, И.А. Цыганова.* Немецко-русские языковые параллели. Москва.

- Хаджиева 2017: *Хаджиева, Е.* Словоредните различия между българския и руския език – източник на синтактична интерференция. – Български език и литература, 3, 304-312.
- Циммерлинг 2013: *Циммерлинг, А.В.* Системы порядка слов славянских языков в типологическом аспекте. Москва, Языки славянской культуры.
- Циммерлинг 2012: *Циммерлинг, А.В.* Системы порядка слов в славянских языках. – Вопросы языкознания, 5, 3–37.
- Черняховская 1976: *Черняховская, Л.А.* Перевод и смысловая структура. Москва.
- Шведова 1956: *Шведова, Н.Ю.* К изучению русской диалогической речи. – В: Вопросы языкознания, 2.
- Шевякова 1976: *Шевякова, В.Е.* Актуальное членение предложения. Москва, Наука.
- Шмелев 1976: Шмелев, Д.Н. Синтаксическая членимость высказывания в современном русском языке. Москва, Наука.
- Янакиев: *Янакиев, М.* За някои словоредни слабости в нашата писмена езикова практика. Ел. адрес: www.maryan.org/download/za-nyakoi-slovoredni-slabosti.pdf
- Benneth 1986: *Benneth, D.C.* Towards an Explanation of Word-Order Differences between Slovene and Serbo-Croat. – In: Slavonic and East European Review. Vol. 64, 1, pp. 1-22.
- Comrie 1989: Comrie, B. Language Universals and Linguistic Typology. Chicago Press.
- Daneš 1964: *Daneš, Fr.* A Three-Level Approach to Syntax. – In: Travaux Linguistique de Prague, 1, 225-240.
- Dryer 2013: *Dryer, M.S.* Order of Subject, Object and Verb. – In: Dryer, M.S., Haspelmath, M. (eds.). The World Atlas of Language Structure Online. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology,. Ел. адрес: https://www.isfas.uni-kiel.de/de/linguistik/studium-und-pruefung/Master/materialien-fuer-auswaertige/sprachtypologie/typologie_08_lektuere_order.pdf
- Firbas 1962: *Firbas, J.* Ze srovnávacích studií slovoslovných. – In: Slovo a slovesnost, 3, 161–173.
- Firbas 1964: *Firbas, J.* On Defining the Theme in Functional Sentence Analysis. Travaux Linguistique de Prague, 1, 267-280.
- Kallestinova 2007: *Kallestinova, E.D.* Aspects of word order in Russian. Dissertation, University of Iowa, 304 pp.hapter/s.6
- Kallestinova 1947: *Kallestinova, V.* Čeština a obecný jazykozpyt. Prague: Melantrich., 234-242.
- Mathesius 1964: *Mathesius, V.* On some problems of the systematic analysis of grammar. – In A Prague School reader in linguistics, edited by J. Vachek, Bloomington: Indiana University Press, 306-319.
- Noergard-Soerensen 2011: *Noergard-Soerensen, J.* Coherence theory – The Case of Russian. Berlin, New York. De Gruyter Mouton, Orig. published, pp. 193-201.
- Vallduví 1992: *Vallduví, E.* The Informational Component. Outstanding Dissertations in Linguistics, University of California, Santa Cruz.
- Vallduví, Engdahl 1996: *Vallduví E., E. Engdahl.* The Linguistic realization of information packing. – In: Linguistics, 34, 459-519.
- Yokohama 1986: *Yokohama, O.* Discourse and word order. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Екскерпирана литература:

Л. Леонов. *Дорога на океан.* Москва, Советский писатель, 1950.

Л. Леонов. *Път към океана*. Превод на български език Стр. Джамджиев, София, Народна култура, 1968.